

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

СТЕПАНЧЕНКО НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 377.1:796.071.4(043.3)

**СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Вінниця – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського МОН України, м. Вінниця.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України **Гуревич Роман Семенович**, Навчально-науковий інститут педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського МОН України, директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України **Носко Микола Олексійович**, Чернігівський національний університет імені Т. Г. Шевченка, ректор;
доктор педагогічних наук, професор **Бєлікова Наталія Олександрівна**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, завідувач кафедру теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації;
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор **Москаленко Наталія Василівна**, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту, проректор з наукової діяльності.

Захист відбудеться «14» березня 2017 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32, корп. 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. К. Острозького, 32 м. Вінниця, 21001) та на сайті університету info@vsru.net.

Автореферат розісланий «11» лютого 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Сучасний рівень розвитку суспільства, освіти та науки висуває високі вимоги до компетентності фахівців різних напрямів, що потребує суттєвих змін у професійній підготовці. Особливо відчутні потреби вдосконалення педагогічної освіти, зокрема навчання майбутніх учителів фізичного виховання. Конкуренція на ринку праці передбачає перехід до ефективніших форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з молоддю, а реалізація прогресивних ідей гуманістичної парадигми освіти у практиці загально-освітньої школи вимагає підготовки висококваліфікованих учительських кадрів.

Суспільно-політичні зміни, що відбулися в Україні, суттєво змінили сутність професійної діяльності вчителів фізичного виховання. Водночас, традиційні зміст, форми і методи їхньої підготовки не повністю відповідають вимогам сьогодення, не сприяють формуванню вчителя як активної, творчої особистості. Тому винятково важливого значення набуває модернізація процесу навчання вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах, де відбувається опанування студентами комплексом знань, умінь і навичок, їхній професійний розвиток, формуються інтереси, професійні мотиви та ціннісні орієнтації, що завершується виробленням професійно-педагогічної позиції. На ВНЗ покладається відповідальність за підготовку нового покоління педагогів, зміст і рівень кваліфікації яких адекватні інноваціям, що відбуваються в галузі фізичної культури і спорту (ФКіС) та освітньої діяльності.

Проблеми підготовки вчителя перебувають в центрі уваги педагогічної науки. Формування особистості майбутнього вчителя у процесі навчання представлене в роботах Г. Васяновича, Р. Гуревича, А. Гуржія, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Краєвського, В. Кременя, Н. Кузьміної, А. Макаренка, В. Лугового, Н. Ничкало, І. Підласого, О. Пехоти, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, К. Ушинського, В. Шахова та ін. Професійне становлення фахівців фізичної культури і спорту досліджували Н. Белікова, В. Видрін, С. Єрьогіна, Р. Клопов, О. Конєєва, В. Костюченко, Б. Курдюков, П. Лєсгафт, Л. Лубишева, В. Магін, Н. Москаленко, М. Носко, Є. Приступа, М. Прохорова, Н. Пфейфер, Л. Сущенко, О. Тимошенко, С. Хазова та ін. Головною метою системи фізичного виховання науковці вважають формування цілісної особистості, що передбачає активний вплив не лише на фізичний потенціал, а й на свідомість, психіку та інтелект (О. Дубогай, Т. Круцевич, Н. Москаленко, Н. Пангелова). Відповідно, важливе місце в підготовці фахівців ФКіС займають педагогічні дисципліни, від яких залежить вироблення в них здатності ефективно застосовувати форми і методи роботи з учнями, креативно мислити, продукувати нові знання.

Проблеми професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищій освіті розробляли М. Віленський, М. Воробйов, Ю. Драгнєв, Л. Матвєєв, О. Тимошенко, О. Шабалина, Б. Шиян та ін. Науковці підкреслюють високу ефективність сучасних методів навчання у фізкультурній освіті (С. Неверкович та ін.), проте їх застосування для вивчення педагогічних дисциплін висвітлено недостатньо. Загалом проблема підвищення ефективності професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в педагогічних ВНЗ залишається малодослідженою. Водночас, ще менш вивченими є особливості навчання майбутніх учителів у ВНЗ галузі фізичної культури і спорту. Попри педагогічну спрямованість цих закладів,

чинна система професійної підготовки в них спрямована більшою мірою на розвиток спортивної майстерності та загальнонаукового компоненту освіти майбутніх учителів фізичного виховання, що не забезпечує випускникам рівня педагогічної компетентності відповідно соціального запиту.

Отже, незважаючи на значення проведених наукових пошуків, проблема професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах недостатньо досліджена в теоретико-методологічному аспекті, а традиційна система освіти не в змозі забезпечити органічне входження нової генерації вчителів у складне та швидкозмінне поле різнопланових потреб навчально-виховної діяльності в сучасній школі. Науково-методичні розробки недостатньо адекватно забезпечують упровадження принципово нових підходів до освітнього процесу ВНЗ галузі ФКіС. Усе більш загострюються суперечності між:

- нагальною потребою суспільства в гармонійному фізичному і розумовому розвитку населення, навчанні молодого покоління засобам збереження та зміцнення здоров'я та зниженням престижу і соціального статусу вчителя фізичного виховання, що призводить до недостатньої вмотивованості та незадовільної професійної спрямованості суб'єктів освіти;

- соціальним запитом на висококваліфікованих учителів, здатних до аналізу освітніх реалій, продукування педагогічних ідей, моделювання процесу фізичного виховання на основі професійних цінностей, творчих здібностей, професійної активності та педагогічної рефлексії, та недостатнім рівнем сформованості у випускників ВНЗ професійної компетентності та педагогічної майстерності;

- необхідністю швидко розв'язувати проблемні ситуації та нестандартні завдання, реалізувати сформовані компетентності, виявляти готовність до інноваційної педагогічної діяльності на основі положень нової парадигми освіти, сучасних концепцій розвитку фізичної культури і спорту та традиційною системою підготовки майбутнього вчителя, в якій превалюють вузькофункціональні підходи, формувальні, імперативні методи і технології;

- вимогами освітньої галузі щодо посилення проєктивності, діалогічності, особистісно-творчої ініціативності в діяльності вчителів фізичного виховання та недостатньою ефективністю проєктування, організації та здійснення їхньої професійної підготовки у зв'язку із застарілими цільовими настановами в системі фізичного виховання, що не враховують світові тенденції та кращий досвід педагогічної освіти, нерозробленістю теоретичних і методичних засад випереджувальної освіти майбутніх учителів цього профілю;

- потребою модернізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання відповідно до сучасних педагогічних теорій, методичних положень і стратегій та відсутністю єдиної концепції професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, механізмів удосконалення навчально-методичного забезпечення, програми розвитку особистості майбутнього вчителя в освітньому процесі ВНЗ галузі ФКіС;

- тенденціями загальної середньої освіти щодо впровадження нових методів і технологій навчання та недостатньою поінформованістю студентів про сутність педагогічних дисциплін і відсутністю механізмів удосконалення навчально-методичного забезпечення, комплексного застосування інноваційних педагогічних

технологій, спрямованості навчання на професійно-педагогічний розвиток, цілісності та системності підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності.

У розв'язанні цих суперечностей важлива роль належить сучасним методологічним підходам, теоріям і технологіям становлення творчої особистості, що застосовуються у професійній підготовці педагога. Для забезпечення ефективного функціонування національної системи фізичного виховання вимагають перегляду засади професійної підготовки вчителів фізичного виховання. Необхідна цілісна, теоретико-методологічна, емпірично обґрунтована та методично розроблена концепція, на основі якої можна здійснювати випереджувальний професійний і особистісний розвиток суб'єктів освіти. Зазначені обставини визначили проблему дослідження, що полягає в необхідності наукового обґрунтування та практичної реалізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання як цілісної системи. Таким чином *актуальність дослідження* спричинена:

- об'єктивною важливістю проблеми професійної підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ і станом її розв'язання в педагогічній науці та практиці;
- проблемною ситуацією, пов'язаною з невідповідністю змісту, форм і методів підготовки вчителів фізичного виховання до суспільних потреб щодо педагогів, спроможних забезпечувати якісне фізичне виховання школярів;
- превалюванням часткових організаційних і науково-методичних рішень, що не сприяє ефективному формуванню професійно-педагогічної компетентності в майбутніх учителів фізичного виховання під час навчання;
- відсутністю системного зв'язку між педагогічними теоріями і практикою підготовки вчителів фізичного виховання, необхідністю обґрунтування теоретичних і методичних засад системи підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ;
- завданнями вдосконалення методики підготовки учителів фізичного виховання, розроблення сучасних технологій вивчення педагогічних дисциплін і науково-методичного забезпечення, що відповідає державним стандартам, передбачає реалізацію методологічних підходів, дидактичних принципів, сприяє оптимізації освіти на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів.

Актуальність проблеми, її значущість і недостатня розробленість зумовили вибір теми дослідження: «Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми 1.5 «Методологічні та нормативно-правові засади організації фізкультурної освіти та кадрового забезпечення у сфері фізичної культури і спорту» Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. Тема дисертації затверджена вченою радою Львівського державного університету фізичної культури (протокол № 3 від 12.11.2013 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 25.02.2014 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання.

Провідна ідея дослідження. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання є цілісною системою професійно-педагогічної освіти (передбачає органічну єдність духовного, фізичного та морального виховання, мети, завдань, змісту, організаційних форм, методів, засобів, технологій, діагностичних завдань, етапів, критеріїв, результатів навчання тощо), що спонукає до комплексного розгляду та розв'язання нагальних проблем підготовки учителів фізичного виховання в контексті новітніх тенденцій галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» і сучасних цивілізаційно-парадигмальних трансформацій. Ефективність формування компонентів професійно-педагогічної компетентності, готовності до розв'язання соціально-виховних завдань і розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів забезпечується за допомогою створення інноваційного освітнього середовища, що характеризується відкритістю й автономністю, інформаційною насиченістю та інтегративністю, гнучкістю та синхронізованістю, мотивогенністю та професійно-педагогічною спрямованістю, інтерактивністю та багатовекторністю, імерсивністю та креативністю. Це дає змогу студентам підвищити пізнавальну активність, розвивати креативне мислення та професіоналізм, усвідомлювати і засвоювати інноваційні технології фізичного виховання, оволодівати компетентностями педагогів-науковців, педагогів-новаторів.

Концепція дослідження ґрунтується на основних наукових положеннях педагогіки і психології, закономірностях і принципах освітнього процесу в галузі фізичного виховання і спорту, що на методологічному, теоретичному та методичному рівнях визначають концептуальні засади вдосконалення педагогічної системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах, розвитку їхньої мотивації, формування професійної компетентності й основ педагогічної майстерності.

Методологічний концепт відображає наукове підґрунтя (філософський, загальнонауковий і міждисциплінарний рівні) проблеми професійної підготовки учителів фізичного виховання, що досліджується з позицій системного, цілісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, полісуб'єктного, технологічного, інтегративного, компетентнісного, інноваційного; передбачає розгляд освітнього процесу як складного багатоаспектного феномену, що зумовлює необхідність інтегрованого обґрунтування методологічної основи дослідження, побудови моделі професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, розроблення методики та технологічного забезпечення реалізації нововведень у вищих навчальних закладах галузі ФКіС.

Професійна підготовка вчителів фізичного виховання як фахівців галузі ФКіС має відображати концептуальні положення фізичної культури: відповідати вимогам логіки й методології сучасної науки; органічно вписуватися в загальну теорію культури особистості та суспільства; давати можливість ставити й розв'язувати філософські, культурологічні, соціологічні, психологічні та педагогічні проблеми.

Теоретичний концепт визначає системність аналізу та дослідження сукупності компонентів підготовки учителів фізичного виховання у вищих навчальних

зкладах, що внутрішньо взаємопов'язані між собою і є основою для формулювання вихідних теоретичних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання як відкритої соціально-педагогічної системи, що містить цільовий, змістовий, технологічний, діагностичний та аналітичний структурні елементи. Теоретичними засадами дослідження є: основоположна роль фізичної культури як багатофункціонального чинника виховання; гуманістичне спрямування фізкультурної діяльності; цілісність, проєктивність і наступність процесу формування соціально та професійно значущих якостей особистості. Діяльність учителя фізичного виховання є певною технологічною схемою, алгоритм реалізації якої має бути не лише науково обґрунтованим, педагогічно доцільним, а й методично вивіреном, продуктивним, оптимальним. Це потребує від учителя виробленості та структурно-компонентної узгодженості динамічних професійно-педагогічних компетентностей, спрямованих на адекватну реалізацію педагогічних дій в освітньому процесі.

Методичний концепт передбачає науково-прогностичне обґрунтування й упровадження запропонованих інновацій, розроблення методів і технологій проєктування, реалізації, експертного оцінювання, експериментальної перевірки, моніторингу та коригування нововведень в освітньому середовищі вищих навчальних закладів галузі ФКіС, здійснення яких потребує належного рівня підготовленості науково-педагогічних працівників ВНЗ, оновлення та структурування змісту професійної підготовки учителів фізичного виховання відповідно до сучасних дидактичних вимог і національної системи фізкультурної освіти, оновлення й оптимізації програмно-методичного забезпечення науково-дослідної та навчально-методичної діяльності, розроблення критеріїв, показників і рівнів сформованості професійно-педагогічної компетентності студентів. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання має забезпечувати високий професіоналізм, можливості для самореалізації особистості та формування гуманістичних ціннісних установок. Покращення професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури на сучасному етапі потребує більш ефективних механізмів організації освітнього процесу. Отже, вдосконалення (модернізація) системи професійної освіти у ВНЗ галузі ФКіС полягає у створенні розвивальної педагогічної системи, що базується на активному використанні інновацій та інноваційних технологій в освітньому середовищі та дозволяє досягти необхідної якості підготовки учителів фізичного виховання. Інноваційні технології в навчанні майбутніх учителів фізичного виховання спрямовані на підвищення ефективності освітньої системи та її виходу на якісно новий рівень функціонування і мають ґрунтуватися на розумінні сутності психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ як системи, процесу, діяльності та результату – підготовки соціально активних, компетентних учителів фізичного виховання з розвиненою педагогічною майстерністю, здатних творчо діяти відповідно до освітніх завдань у загальноосвітніх школах та інших закладах.

Основними тенденціями педагогічної підготовки учителів фізичного виховання є такі: розвиток мотиваційно-ціннісного ставлення до професійно-педагогічної діяльності; поглиблення взаємозв'язку із загальнонауковою та спортивно-спеціалізованою підготовкою; міждисциплінарна та внутрішньодисциплінарна інтеграція, комплексне використання нових педагогічних та інформаційно-комунікаційних

технологій, створення інноваційного освітнього середовища ВНЗ. Отже, професійне навчання майбутніх учителів фізичного виховання на сучасному етапі має спиратися на суттєво нові теоретичні й методичні засади, що визначають побудову системи професійної підготовки вчителя, котра зможе забезпечити відповідність суспільним вимогам до педагогічних працівників і фахівців галузі ФКіС.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання можливе на основі розроблених теоретичних засад і методичних аспектів системи, а саме: методологічних основ, моделі системи професійної підготовки, психолого-педагогічних умов удосконалення професійної підготовки, концепції професійної підготовки, методики і технологічного забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. Це потребує розгляду проблеми дослідження на чотирьох методологічних рівнях (філософсько-методологічному, загальнонауковому, педагогічному та галузевому) й обґрунтування специфічних принципів підготовки учителів фізичного виховання; урахування кращого закордонного досвіду підготовки фахівців із фізичного виховання і спорту; вивчення сучасних педагогічних і методичних підходів до підготовки вчителів фізичного виховання.

Загальну гіпотезу конкретизовано в низці **часткових**, котрі передбачають, що професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання набуває ефективності якщо будуть забезпечені необхідні психолого-педагогічні умови:

- цілеспрямована мотивація студентів і викладачів до навчання та педагогічної діяльності;
- поглиблення змісту професійно спрямованого навчання з педагогічних дисциплін;
- комплексне системно-цільове проектування професійної підготовки;
- застосування інноваційних технологій, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності вчителя.

Неперервність, цілісність і систематичність у формуванні професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів фізичного виховання потребує реалізації системного підходу до освітнього процесу у ВНЗ та його компонентів; контекстного підходу до змісту, методів і форм організації професійної підготовки, що цілісно моделює майбутню діяльність учителя фізвиховання; застосування педагогічних технологій професійної підготовки, що відповідають специфіці діяльності та детермінують професійний розвиток майбутніх фахівців фізичного виховання; розроблення новітнього науково-методичного забезпечення з педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах галузі ФКіС, що передбачають суб'єкт-суб'єктну взаємодію «викладач – студент»; визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості компетентності майбутніх учителів фізичного виховання.

Для досягнення поставленої мети та перевірки висунутих гіпотез визначені такі основні завдання:

1. Визначити й обґрунтувати методологічні засади проблеми професійної підготовки вчителів фізичного виховання.
2. З'ясувати педагогічну сутність професійної діяльності та професійно-педагогічної компетентності вчителя фізичного виховання.

3. Розробити діагностичний інструментарій оцінювання професійної підготовки та виявити сучасний стан готовності майбутніх учителів фізичного виховання.

4. Визначити, схарактеризувати та дослідити основні чинники професійного розвитку особистості вчителя фізичного виховання.

5. Побудувати й експериментально перевірити модель системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ.

6. Виокремити й обґрунтувати психолого-педагогічні умови вдосконалення підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в освітньому процесі ВНЗ.

7. Розробити концепцію професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання.

8. Запропонувати методику та технологічне забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання і перевірити їх ефективність у ВНЗ.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до педагогічної діяльності.

Методологічну основу дослідження становлять наукові положення *праксеології* як теорії діяльності, що розглядає найбільш загальні принципи і шляхи підвищення ефективності професійних дій, закономірності й умови доцільної, раціональної діяльності педагога; *феноменології* як методу аналізу свідомості педагога; *гуманістичної парадигми* філософії освіти як методологічного орієнтиру модернізаційних процесів в освіті; філософії *синергетики* – теорії самоорганізації, що передбачає відкритість освітнього процесу та готовність педагогів до розвитку та реорганізації; методологічні підходи: *системний* щодо конструювання та вивчення складних динамічних об'єктів професійної підготовки; *особистісно орієнтований*, що визначає необхідність формування особистісних і професійних якостей вчителя; *діяльнісний* – спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок студентів; *полісуб'єктний*, що передбачає рівноправну взаємодію викладачів і студентів у процесі професійного розвитку; *компетентнісний*, що зміщує акценти освіти на формування в майбутніх фахівців здатності виконувати продуктивну діяльність, а також цілісний, технологічний, інтегративний, інноваційний; теорії розвитку та саморозвитку професійних якостей особистості; сучасні дидактичні підходи до змісту, методів і технологій навчання.

Нормативну базу дослідження складають ідеї, викладені в основних програмно-нормативних документах галузі фізичної культури і спорту: Законі України «Про фізичну культуру і спорт», Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 роки, Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки, Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації»; державних нормативних документах із проблем освіти: Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти, положеннях «Про державний вищий

навчальний заклад освіти», «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», «Про організацію виробничої і педагогічної практики».

Теоретичну основу становлять положення та висновки, що висвітлюють:

– методологічні засади філософії освіти (В. Біблер, В. Беліков, Б. Гершунський, І. Зязюн, М. Каган, В. Кремень, О. Новіков, Г. Щедровицький);

– психолого-педагогічні основи професійної освіти (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, І. Бех, А. Бодальов, Є. Бондаревська, Л. Виготський, Б. Ельконін, Є. Ільїн, Е. Зеєр, І. Зимняя, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко, А. Маркова, А. Маслоу, Н. Ничкало, Г. Олпорт, В. Рибалка, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, Х. Хекхаузен, І. Якиманська);

– загальні засади професійної педагогіки (С. Батишев, Ю. Бабанський, А. Беляєва, Г. Васянович, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Махмутов, П. Підкасистий, Дж. Равен, М. Скаткін, С. Сисоєва, В. Серіков);

– сутнісні риси педагогічної діяльності (С. Архангельський, В. Безпалько, Г. Ващенко, В. Давидов, О. Дубасенюк, В. Загвязінський, В. Краєвський, Н. Кузьміна, М. Носко, І. Підласий, В. Семиченко, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Г. Хозяїнов);

– проблеми змісту, методів, засобів, організаційних форм навчання майбутніх учителів (О. Акімова, А. Вербицький, Н. Белікова, Т. Дубовицька, А. Коломієць, О. Куцевол, В. Олійник, О. Пехота, П. Сікорський, Г. Тарасенко, В. Чайка, В. Шахов, І. Шоробура);

– питання вдосконалення навчального процесу (А. Вербицький, О. Джеджула, І. Дичківська, Т. Дубовицька, М. Козяр, І. Лернер, А. Литвин, В. Петрук, О. Пометун, Г. Скок, В. Шадріков);

– концепції професійної підготовки фахівців із фізичної культури і спорту (В. Агеєвець, Б. Бальсевич Я. Бельський, А. Войнар, В. Видрін, Е. Вільчковський, Б. Грам, О. Деркач, Ю. Драгнєв, Р. Карпюк, Т. Круцевич, В. Лапорт, П. Лєсгафт, Б. Лосін, Л. Лубишева, Л. Матвєєв, Н. Москаленко, М. Носко, Є. Приступа, М. Прохорова, Л. Сущенко, А. Тер-Ованєсян, О. Тимошенко, К. Хардман, Б. Шиян).

У роботі використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – комплексний порівняльний, ретроспективний і перспективний аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблематики і суміжних галузей з метою вивчення концептуальних положень, базових понять і категорій дослідження; вивчення навчально-нормативної документації для визначення сучасного стану досліджуваної проблеми; аналіз концепцій, теорій і методик для виявлення шляхів покращення підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; структурно-системний аналіз задля визначення завдань, функцій і структури професійно-педагогічної компетентності учителів фізичного виховання; аналіз практики діяльності ВНЗ галузі ФКіС щодо можливостей модернізації освітнього процесу; узагальнення, абстрагування, класифікація та проектування для обґрунтування теоретичних засад і методичних аспектів системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах; моделювання для розроблення і впровадження авторської моделі системи професійної підготовки і психолого-педагогічних умов її вдосконалення; *емпіричні* – діагностичні (педагогічне спостереження, бесіди з науково-педагогічними

працівниками і студентами, анкетування, тестування, експертне оцінювання, самооцінювання), що використовувалися для констатації стану предмета дослідження та діагностики процесу формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичного виховання, рівня мотивації та педагогічної майстерності викладачів ВНЗ; експеримент для апробації запропонованої системи та впровадження у практику професійної підготовки фахівців фізичного виховання основних положень дослідження; *методи математичної обробки експериментальних даних*: якісне та кількісне опрацювання результатів дослідження; графічне відображення даних, аналіз параметрів розподілу, проведення кореляційного та факторного аналізів, визначення коефіцієнтів ефективності, методи математичної статистики (W-коефіцієнт конкордації Кендалла, t-критерій Стьюдента, r-критерій Пірсона).

Організація дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося впродовж 2006–2016 рр. у чотири етапи:

Теоретико-аналітичний, діагностичний (2006–2007 рр.) – вивчення теорії та практики професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ: системний аналіз філософської, психолого-педагогічної, соціологічної, фізкультурно-спортивної літератури з проблем професійної підготовки вчителів фізичного виховання; визначення методологічних засад, завдань і функцій педагогічної освіти вчителів фізичного виховання; аналіз інноваційного досвіду (вітчизняного та зарубіжного) навчання фахівців фізичного виховання і спорту та особливостей ВНЗ галузі ФКіС; розроблення методики теоретичного й експериментального дослідження, дослідницького інструментарію (критеріїв, показників і рівнів) оцінювання професійної підготовки студентів і діяльності викладачів; накопичення емпіричного матеріалу щодо стану підготовки майбутніх учителів фізичного виховання (констатувальний експеримент); конкретизація мети і завдань роботи.

Проектно-пошуковий (2008–2012 рр.) – виявлення теоретичних засад професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання: основних напрямів дослідження системи підготовки вчителів фізичного виховання; педагогічної сутності професійної діяльності та професійно-педагогічної компетентності вчителя фізичного виховання; теоретичне обґрунтування й моделювання системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ; обґрунтування психолого-педагогічних умов удосконалення підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в освітньому процесі ВНЗ; розроблення та апробація концепції професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; уточнення гіпотези і методів дослідження; підготовка формульованого експерименту.

Формувально-перетворювальний (2012–2015 рр.) – розроблення й апробація методичних аспектів системи професійної підготовки студентів: упровадження у ВНЗ галузі фізичної культури і спорту авторської моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів і психолого-педагогічних умов її удосконалення; дослідно-експериментальна перевірка (формувальний експеримент) робочих гіпотез, розробленої моделі, положень концепції, методики професійно-педагогічної підготовки й інноваційних технологій у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання; аналіз проміжних результатів; корекція експериментальних моделі та методики, широке застосування в освітньому процесі запропонованих інновацій.

Підсумково-узагальнювальний (2015–2016 рр.) – опрацювання та систематизація даних формувального експерименту, їх порівняння з теоретичними; заключна статистична перевірка й узагальнення результатів дослідження, формулювання загальних висновків і рекомендацій щодо впровадження системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; визначення перспектив подальшого вивчення окресленої проблеми; удосконалення методичних рекомендацій і навчально-методичного забезпечення; підготовка та публікація монографії; оформлення матеріалів дисертаційної роботи.

Експериментальною базою дослідження були: Львівський державний університет фізичної культури, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (факультет фізичного виховання і спорту), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (факультет фізичного виховання), Ужгородський національний університет (факультет фізичного виховання і спорту), Івано-Франківський коледж фізичного виховання.

Наукова новизна полягає в тому, що: *вперше розроблено* систему професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ, що інтегрує цільовий, змістовий, аналітично-проектувальний, методико-технологічний і контрольнo-діагностичний складники освітнього процесу, котрі взаємодіють і утворюють освітнє середовище вищого навчального закладу; створено й апробовано модель і розроблено концепцію професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання; на основі виявлених зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на професійний розвиток особистості, обґрунтовані психолого-педагогічні умови вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах (цілеспрямована мотивація студентів і викладачів до навчання та педагогічної діяльності; поглиблення змісту професійно спрямованого навчання з педагогічних дисциплін; комплексне системно-цільове проектування професійної підготовки; застосування інноваційних технологій, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності вчителя); *удосконалено* методику та технологічне забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; *конкретизовано* педагогічну сутність професійної діяльності та професійно-педагогічної компетентності вчителя фізичного виховання, діагностичний інструментарій оцінювання ефективності підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; *подальшого розвитку одержали* базові поняття дослідження: фізична культура, фізичне виховання, професійна підготовка студентів у ВНЗ галузі ФКіС, готовність до професійної діяльності, професійна спрямованість, професійна компетентність майбутнього вчителя фізичного виховання.

Теоретичне значення дослідження полягає в: обґрунтуванні методологічних засад системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; визначенні чинників, що детермінують професійний розвиток особистості фахівця фізичної культури і спорту (соціетарних та інституційних, особистісних і міжособистісних); виявленні компонентів професійно-педагогічної компетентності вчителя фізичного виховання – структурних (загальна психолого-педагогічна компетентність, фізкультурно-спортивна компетентність, соціально-педагогічна компетентність учителя фізичного виховання, навчально-методична компетентність із предмета «Фізична культура», індивідуально-особистісна компетентність) і

функціональних (мотиваційно-педагогічний, когнітивно-педагогічний, конструювально-педагогічний, організаційно-педагогічний, педагогічно-технологічний і педагогічно-рефлексивний); розробленні нових підходів до технологічного забезпечення підготовки майбутніх учителів фізичного виховання з педагогічних дисциплін.

Практичне значення дослідження полягає у створенні й апробації сучасної системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ галузі ФКіС, що передбачало оновлення науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів із педагогічних дисциплін:

- навчальних і робочих програм педагогічних дисциплін;
- пакету навчально-методичних документів із дисциплін «Педагогіка», «Педагогіка спорту», «Педагогіка фізичного виховання», «Основи педагогічної майстерності»;
- методичних вказівок до семінарських занять із дисциплін «Педагогіка», «Педагогіка спорту», «Педагогіка фізичного виховання», «Основи педагогічної майстерності» для студентів денної та заочної форми навчання;
- комплекту тестів для проведення модульного контролю;
- методичних рекомендації щодо самостійної роботи студентів;
- критеріїв, показників і рівнів оцінювання ефективності підготовки майбутніх учителів фізичного виховання (сформованості компонентів професійно-педагогічної компетентності студентів та якості професійно-педагогічної діяльності викладачів);
- методики професійно-педагогічної підготовки учителів фізичного виховання (мотиваційно-рефлексивний, змістовий, технологічно-проектувальний, організаційно-операційний компоненти);
- технологічного забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання (особистісного та професійного розвитку, повного засвоєння знань, інформаційно-комунікаційних, пошуково-дослідницьких і контекстного навчання).

Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі вищих навчальних закладів педагогічного та фізкультурного профілю, в післядипломній освіті, перепідготовці кадрів, підвищенні кваліфікації та неформальній освіті для формування та розвитку професійно-педагогічної компетентності вчителів фізичного виховання та інших фахівців галузі ФКіС.

Особистий внесок автора. Всі представлені в дисертації наукові результати одержані самостійно. В науковій статті «Аналіз змісту підготовки практичних психологів у спеціалізованих навчальних закладах», підготовленій з О. Баклицькою та Р. Сірко, внеском автора є концептуальні дидактичні положення професійної підготовки майбутніх фахівців. У спільній з О. Баклицькою публікації «Методологія дослідження діяльності викладача вузу фізкультурного профілю» автору належить система оцінювання професійно-педагогічної діяльності викладача. У статті з О. Баклицькою та Р. Сірко «Особливості професійної підготовки фахівців з практичної психології у вузах спортивно-фізкультурного профілю» автор обґрунтувала поняття «професійна підготовка». У спільній публікації з О. Кунинець, О. Іваночко, А. Магльованим «Цілеспрямоване формування окремих компонентів структури особистості через рухову активність» автор описала компоненти

структури особистості студентів. У статті з Ю. Резніковим і В. Готлібом «Самостоятельная работа студентов – важнейший компонент подготовки специалистов в системе физкультурного образования» автором визначені теоретико-методологічні орієнтири підготовки учителів фізичного виховання. У методичному посібнику в співавторстві з В. Готлібом, дисертантові належить теоретична частина та система вправ-завдань. Ідеї співавторів у дисертації не використовувалися.

Наукові положення, навчально-методичні матеріали **впроваджено** у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка (довідка № 864 від 21.05.2014 р.), Івано-Франківському коледжі фізичного виховання Національному університеті фізичного виховання і спорту України (довідка № 272/01-16/14 від 17.06.2014 р.), Львівському державному університеті фізичної культури (довідка № 1122 від 27.11.15 р.), Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (довідка № 01-14/03-803 від 24.06.2014 р.), Рівненському державному гуманітарному університеті (довідка № 66 від 13.05.2014 р.), Харківській державній академії фізичної культури (довідка № 01/191 від 15.03.15 р.), Херсонському державному університеті (довідка № 01-24/1324 від 15.05.2014 р.).

На захист виносяться:

1. Концепція професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, що передбачає створення у ВНЗ інноваційного освітнього середовища, інтегровані ресурси і характеристика якого забезпечують якісну підготовку випускників до професійно-педагогічної діяльності.

2. Модель системи професійної підготовки учителів фізичного виховання у ВНЗ, що відображає взаємозв'язки і взаємодію чотирьох структурно-функціональних блоків: концептуально-цільового, проектувального, організаційно-технологічного та контрольного-коригувального.

3. Методика професійно-педагогічної підготовки учителів фізичного виховання, спрямована на формування функціональних компонентів їхньої професійно-педагогічної компетентності: мотиваційно-педагогічного, когнітивно-педагогічного, конструювально-педагогічного, організаційно-педагогічного, педагогічно-технологічного та педагогічно-рефлексивного.

4. Технологічне забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, що охоплює комплекс педагогічних технологій: особистісного та професійного розвитку, повного засвоєння знань, інформаційно-комунікаційних, пошуково-дослідницьких і контекстного навчання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорені на 45 науково-практичних конференціях, у тому числі на 25 міжнародних: «Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту» (Харків, 2003), «Молода спортивна наука України» (Львів, 2003, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2013), «Фізична активність і спорт» (Львів, 2010), «Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи» (Дрогобич, 2011, 2015), «Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання і спорту» – пам'яті А. М. Лапутіна (Чернігів, 2012, 2013, 2015), «Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві» (Луцьк, 2012), «Сучасні технології формування особистості фахівця з фізичного виховання, спорту та основ здоров'я» (Чернігів, 2012), «Природне середовище і здоров'я людини. Фізкультур-

но-оздоровчі технології формування особистості фахівця» (Чернігів, 2013), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2014, 2016), «Gospodarka Rynek Edukacja» (Wroclaw, 2014), «Problems of Quality of Knowledge and Personal Self-Actualizations in Terms of Social Transformations» (Лондон, 2015), «Modern Science – Moderní věda» (Прага, 2014, 2015); *5 всеукраїнських*: «Освіта в галузі фізичної культури: стан, проблеми, перспективи» (Львів, 1996), «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2008, 2015), «Педагогіка і психологія професійної освіти: науковий пошук, проблеми, перспективи» (Львів, 2013), IV Всеукраїнському педагогічному конгресі «Реформування освітньої системи в Україні в контексті європейської інтеграції» (Львів, 2014); *15 регіональних*: «Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення» (Львів, 1998, 2000), наукових читаннях пам'яті Я. І. Цурковського «Теорія психологічної контрольності та сучасні психолого-педагогічні проблеми» (2005, 2015), звітних наукових конференціях Львівського державного університету фізичної культури (2006–2016), на засіданнях вченої ради ЛДУФК, наукових конференціях кафедри педагогіки і психології ЛДУФК, на кафедрі педагогіки та професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Формування професійно-педагогічних вмінь у студентів інститутів фізичної культури за допомогою системи навчальних завдань (на прикладі спеціалізації плавання) була захищена в 1989 р. Її матеріали і результати в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено в 50 наукових і науково-методичних публікаціях, із них 32 одноосібних, у тому числі: монографія, 4 посібники, 4 програми, 1 концепція, 29 статей (із них 15 одноосібних) у провідних наукових фахових виданнях, 4 – у закордонних періодичних виданнях, 1 стаття у збірнику наукових праць, 6 матеріалів конференцій. Загальний обсяг особистого внеску становить 73,3 авт. арк.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 629 сторінок, із них 503 – основного тексту, 12 додатків на 44 сторінках. Робота містить 19 таблиць на 9 сторінках, 22 рисунки на 9,5 сторінках. Список використаних джерел містить 777 найменувань, з них 30 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, визначено суперечності, викладено мету, гіпотезу, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, зв'язок із науковими програмами, подано етапи, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, сформульовано положення, що виносяться на захист.

У першому розділі – **«Професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання як педагогічна проблема»** – простежено розвиток вищої освіти в галузі ФКіС у контексті ідей гуманістичної освітньої парадигми, проаналізовані методологічні засади проблеми підготовки вчителів фізичного виховання, розкрито

основні напрями дослідження системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання, виконано дефінітивний аналіз базових понять дослідження.

Сучасна освіта, виконуючи соціальне замовлення на підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних адаптуватися до соціально економічних перетворень у професійній діяльності, переживає етап якісних змін. Пошук нових, більш ефективних, диверсифікованих, відкритих і мобільних систем навчання зумовив формування нової освітньої парадигми, сутність якої визначають гуманістичність і спрямованість на задоволення потреб кожної особистості. Згідно з її провідними положеннями пріоритетом вищої освіти є орієнтація на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку. З огляду на це педагогічна наука нині характеризується пошуком інновацій, спрямованих на формування і розвиток гармонійної, творчої, вільної особистості, здатної до соціалізації та самореалізації в глобалізованому суспільстві. Філософсько-методологічне осмислення феномену фізичної культури як важливого явища соціального життя визначає на початку XXI ст. якісно новий рівень дослідження фізкультурно-спортивної практики, її ролі у формуванні фізичної культури кожної особистості та суспільства загалом. Мета фізичного виховання, що полягає у всебічному розвитку фізичних і духовних сил, здібностей людини в аспекті формування її фізичної культури, здоров'я, довголіття та працездатності, детермінує завдання та функції вчителів і викладачів фізичного виховання. Випускники ВНЗ галузі ФКіС мають бути фахівцями широкого профілю у сфері здоров'я людини, фізичної культури та спорту з фундаментальною педагогічною підготовленістю, що підвищує соціальну мобільність й ефективність їхньої діяльності. Ці домінанти визначають основні тенденції розвитку вищої освіти України в галузі фізичної культури і спорту та підготовки майбутніх учителів фізичного виховання шляхом удосконалення освітніх стандартів, змісту, форм і методів психолого-педагогічної підготовки, налагодження інтегративних зв'язків психологічних і педагогічних дисциплін з комплексом спортивно-спеціалізованих, природничих і гуманітарних курсів, оновлення методичного супроводу й упровадження сучасних технологій навчання.

Зміни в освіті викликають усе більші вимоги до особистості вчителів, їхньої компетентності та майстерності, активізують пошук механізмів максимального розкриття задатків, обдарованості студентів, удосконалення навчання з педагогічних дисциплін. За сучасними концепціями, професійна підготовка вчителя фізичного виховання є цілісним педагогічним процесом, під час якого відбувається становлення його особистості, розвиток загальної та професійної культури, формується компетентність, закладаються основи педагогічної майстерності.

Ураховуючи сучасні концепції наукового пошуку, проблема дослідження розглянута на чотирьох методологічних рівнях:

- у *філософсько-методологічному* плані основними науковими ідеями, що впливають на підготовку фахівців галузі ФКіС, є: положення праксеології як загальної теорії діяльності, котра розглядає принципи і шляхи підвищення ефективності професійних дій, закономірності доцільної та раціональної побудови діяльності; філософії гуманістичної освіти, її вивчення в розвитку та взаємозв'язку на основі єдності логічного й історичного, загального та часткового; філософії синергетики, що передбачає відкритість, нелінійність і самоорганізацію освітніх систем;

- у загальнонауковому плані основоположними є: принципи об'єктивності, сутнісного аналізу, генетичний, єдності логічного та історичного, концептуальної єдності; психологічні теорії діяльності; системний підхід; загальні поняття теорії управління;

- у педагогічній площині важливими є ідеї, положення та методи, притаманні: цілісному, особистісно орієнтованому, діяльнісному, полісуб'єктному, технологічному, інтегративному, компетентнісному, інноваційному підходам, теорії оптимізації; вимоги загальнопедагогічних закономірностей і закономірностей виховання; загальнодидактичні принципи і принципи виховання;

- безпосередньо стосовно підготовки *вчителів фізичного виховання* враховано: принципи професійного навчання; принципи фізичного виховання та фізичної підготовки; а також обґрунтовані специфічні принципи підготовки учителів фізичного виховання (пріоритетності розвитку особистості майбутнього вчителя; відповідності змісту навчання особливостями професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичного виховання; продуктивності освітнього процесу; інтенсифікації освітнього процесу; урахування в навчанні специфіки фізкультурно-спортивної галузі).

Дотримання цих методологічних положень і принципів є необхідним для оптимального функціонування освітньої системи ВНЗ, ефективної підготовки та підвищення якості професійної освіти вчителів фізичного виховання.

У другому розділі – **«Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання»** – розглянута педагогічна сутність професійної діяльності та професійно-педагогічної компетентності вчителя фізичного виховання, всебічно проаналізовані зовнішні та внутрішні чинники професійного розвитку особистості вчителя фізичного виховання, розроблена модель системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах, обґрунтовано психолого-педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в освітньому процесі ВНЗ.

Педагогічна діяльність учителя фізичного виховання є соціально-формуальною, творчою, конструктивною, організаторською, діагностичною, важливою для відтворення суспільного потенціалу. Вона забезпечує навчально-виховний вплив не лише розумового, а й фізіологічного характеру. В зв'язку з цим його соціально-педагогічні функції (вихователя, організатора, дослідника) постійно розширюються й ускладнюються. До професійних здібностей учителя фізичного виховання належать: наявність педагогічного хисту; прагнення працювати в галузі ФКіС; типологічні риси нервової системи, що характеризують силу, рухливість і врівноваженість основних психічних процесів; добрий фізичний стан; висока загальна, інтелектуальна й естетична культура; морально-правова свідомість тощо.

Аналіз вимог до підготовленості вчителя фізичного виховання дає підстави стверджувати, що вони будуються на сукупності взаємопов'язаних фізкультурно-виховних і психолого-педагогічних знань і вмінь, котрі становлять основу професійно-педагогічної компетентності вчителя фізичного виховання. Це інтегроване, багаторівневе та багатокomпонентне утворення, що об'єднує: світоглядні позиції особистості та професійні знання й уміння, особистісні якості в реалізації мотиваційно-ціннісних, когнітивних, конструювально-проектувальних, організаційно-управлінських, операційно-технологічних, аналітико-рефлексивних функцій, а

також діагностико-прогностичних, навчально-розвивальних, оздоровчо-профілактичних, навчально-методичних, виховних, комунікативних, здоров'язбережувальних, контролювальних, моніторингових, фізкультурно-просвітницьких аспектів його діяльності та є важливою характеристикою творчої педагогічної діяльності в галузі фізичної культури і спорту, прагнення до соціально-педагогічної активності, духовного та фізичного самовдосконалення особистості вчителя. Професійно-педагогічна компетентність вчителя фізичного виховання є сукупністю елементів, що взаємодіють, взаємопроникають і мають виражений вплив на гуманізацію світогляду, формування духовних і ціннісних орієнтацій, становлення громадянської та педагогічної позиції, а також розвиток його педагогічної майстерності.

Виявлені структурні (загальна психолого-педагогічна компетентність, фізкультурно-спортивна компетентність, соціально-педагогічна компетентність учителя фізичного виховання, навчально-методична компетентність із предмета «Фізична культура», індивідуально-особистісна компетентність) і функціональні (мотиваційно-педагогічний, когнітивно-педагогічний, конструювально-педагогічний, організаційно-педагогічний, педагогічно-технологічний і педагогічно-рефлексивний) компоненти професійно-педагогічної компетентності вчителя фізичного виховання. Аналіз функціональних компонентів дає підстави стверджувати, що вони формуються на основі загальнонаукових, загальнопрофесійних і професійно орієнтованих дисциплін шляхом інтегрування психолого-педагогічної та фізкультурно-спортивної підготовок. Сукупність цих компонентів становить модель учителя фізичного виховання, що охоплює необхідні для продуктивної діяльності особистісні утворення.

Продуктивна діяльність освітньої системи можлива лише у відповідних соціально-педагогічних обставинах, створених різноманітними факторами (чинниками), що впливають на проведення навчання: суспільно-політична й економічна ситуація в країні; специфіка профілю навчання; особливості суб'єктів освітнього процесу; типові форми організації, методи і засоби навчання; спрямованість мети, завдань, змісту, структури освітньої діяльності тощо. В основі розвитку професійної освіти лежить низка тісно взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх чинників, вплив яких суттєво відображається на формуванні особистості майбутнього фахівця та, водночас, веде до перетворення або зміни самої освітньої системи.

Усю сукупність різноманітних факторів, що діють на вищу освіту галузі ФКіС і формування майбутніх учителів фізичного виховання доцільно поділяти на зовнішні стосовно освітньої системи (соціетарні – суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові тощо) та внутрішні (інституційні – навчально-методичні, змістові, організаційно-технологічні тощо). Особистісними (інтраперсональними стосовно суб'єктів навчання або суб'єктами) є внутрішні чинники підвищення їхніх якостей і властивостей, котрі розподіляємо на чинники розвитку особистості педагогів і студентів. Зовнішніми стосовно суб'єктів навчання є інтерперсональні (міжособистісні) чинники впливу на студента у процесі навчання з боку викладачів, колег-студентів, наставників під час проходження практики та ін. Реалізація освітніх інновацій, спрямованих на підвищення продуктивності освітнього процесу, ставить завдання визначення з усієї сукупності факторів тих, від яких найбільше залежать ефективність, успішність, якість освіти та визначення на цій основі умов, за яких їх упровадження стає можливим і доцільним.

Професійна підготовка майбутнього вчителя фізичного виховання є складною багатоаспектною системою, що спрямована на здобуття та розвиток достатнього для продуктивної професійної діяльності рівня компетентності у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Пізнання закономірностей її функціонування і розвитку дозволяє визначити напрям, структуру та зміст професійно-педагогічної підготовки вчителів фізичного виховання й особливості діяльності викладачів, що працюють у ВНЗ галузі ФКіС. Визначивши сукупність і цільові завдання структурних компонентів проєктованої освітньої системи, а також алгоритм, що забезпечує підготовку компетентних учителів фізичного виховання, ми побудували компетентнісно орієнтовану структурно-функціональну модель системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ (рис. 1), котра складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: концептуально-цільового, проєктувального, організаційно-технологічного та контрольо-коригувального. Конструювання моделі включало аналіз, діагностику, прогнозування та розроблення проєкту структурної побудови цілісного процесу результативного функціонування освітньої системи. Відповідно до авторських поглядів на процес підготовки кваліфікованих учителів фізичного виховання, тенденцій розвитку фізичної культури і системи педагогічної освіти, у кожний компонент цілісної освітньої системи вносилися необхідні зміни до змісту, принципів, способів і методів реалізації педагогічних ідей.

Розроблена *модель* системи професійної підготовки учителів фізичного виховання у ВНЗ – це сукупність структурних (мета, принципи, методологічні підходи, структура професійної компетентності вчителя, етапи професійної підготовки, рівні підготовленості майбутніх учителів) і функціональних (завдання та функції педагогічної освіти фахівців галузі ФКіС, психолого-педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки, методика професійно-педагогічної підготовки, оцінювання підготовленості майбутніх учителів) складових, що знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії. Модель спрямована на комплексне забезпечення освітньої діяльності викладачів і студентів у ВНЗ шляхом реалізації інноваційного освітнього середовища з метою підвищення продуктивності освітньої діяльності та розв'язання завдань якісної професійно-педагогічної підготовки вчителів.

Формування належного рівня професійно-педагогічної компетентності – це спільна діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу, що проводиться на всіх його етапах. Як свідчить апробація у ВНЗ галузі ФКіС, за допомогою інноваційної організації навчання модель дозволяє успішно розв'язувати освітні завдання, сприяє створенню комфортного психологічного клімату, суттєво покращує діяльність педагогів, стимулює професійно-педагогічний розвиток студентів і загалом підвищує результати освітньої діяльності. *Психолого-педагогічними умовами* вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання вважаємо заходи щодо організації та ресурсного забезпечення (програмно-методичного, матеріально-технічного, інформаційно-комунікаційного, технологічного) інноваційного освітнього середовища у ВНЗ галузі ФКіС, що детермінує підвищення ефективності процесів мотивації, навчання, виховання та розвитку студентів, зростання продуктивності роботи викладачів і покращення якості освіти.

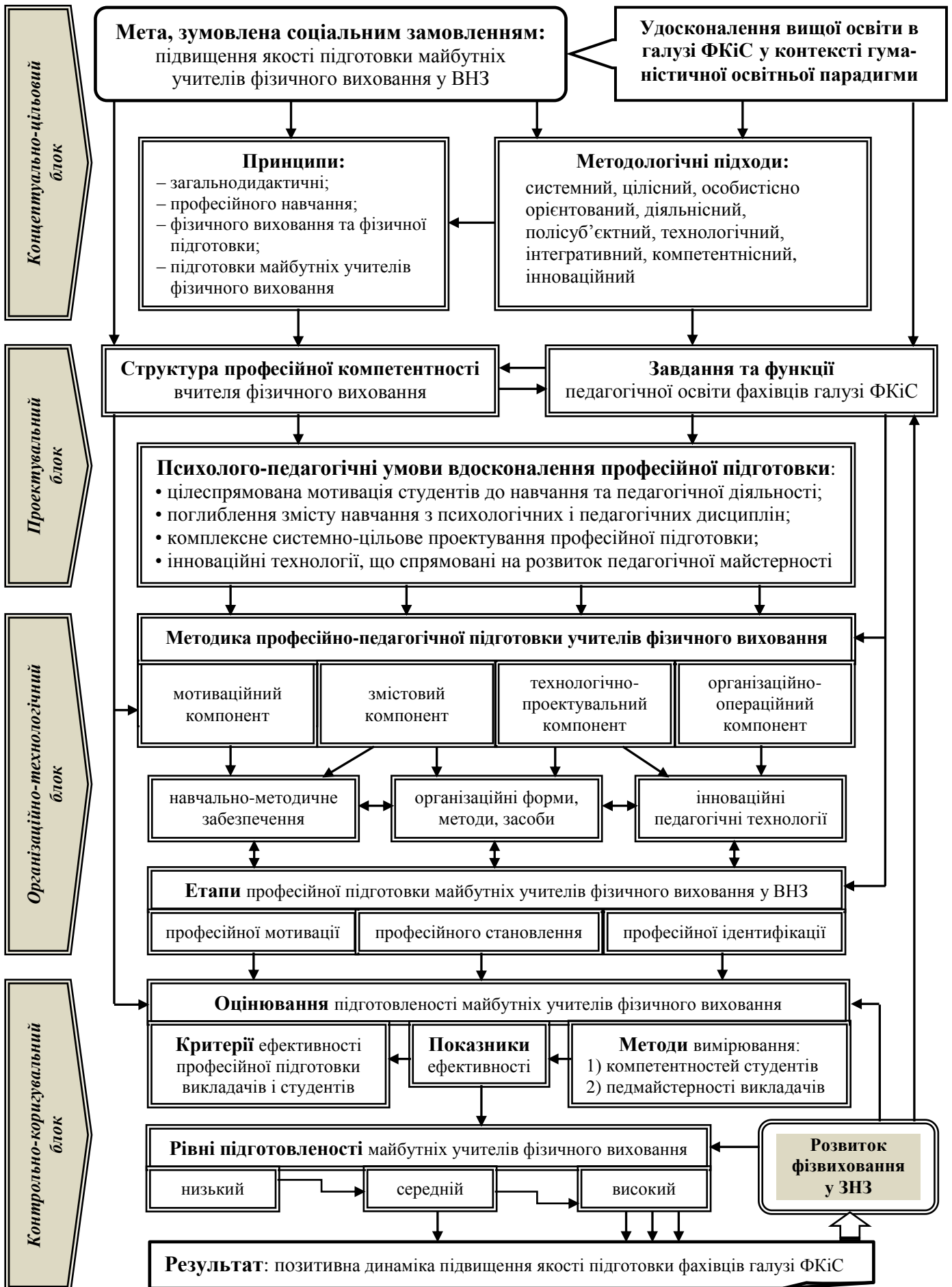

Рис. 1. Модель системи професійної підготовки вчителів фізичного виховання у ВНЗ

З урахуванням вимог специфічних принципів підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, за допомогою процедури факторного аналізу всієї сукупності чинників, що впливають на освітній процес, обґрунтовано такі психолого-педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання: • цілеспрямована мотивація студентів і викладачів до навчання та педагогічної діяльності; • поглиблення змісту професійно спрямованого навчання з психологічних і педагогічних дисциплін; • комплексне системно-цільове проектування професійної підготовки; • застосування інноваційних технологій, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності вчителя.

Запропонований комплекс психолого-педагогічних умов забезпечує досягнення мети професійної освіти, взаємозв'язок і оптимізацію навчальної, розвивальної та виховної функцій професійної підготовки вчителя; узгодженість і взаємодію змісту, форм, методів і технологій підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; розвиток професійної спрямованості та на цій основі – формування комплексу компетентностей, необхідних учителям фізичного виховання; сприяє створенню інноваційного освітнього середовища. Реалізація обґрунтованих умов стимулює налагодження співпраці ВНЗ з іншими навчальними закладами та установами, органами освіти, спортивними закладами і спілками, громадськими і молодіжними організаціями й об'єднаннями. Упровадження обґрунтованих педагогічних умов у ВНЗ галузі ФКіС розглядаємо як суттєвий, спеціально спроектований вплив на перебіг освітнього процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, що потребує неперервної корекції та постійного вдосконалення.

У третьому розділі – **«Стан професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання»** – розроблено дослідницький інструментарій оцінювання підготовки учителів фізичного виховання засобами педагогічної діагностики, розглянуті проблеми професійної підготовки фахівців із фізичного виховання і спорту за кордоном, визначено стан підготовленості майбутніх учителів фізичного виховання, а також професійної вмотивованості та педагогічної майстерності викладачів у вітчизняних ВНЗ галузі фізичної культури і спорту.

Для діагностики стану професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання визначено методи і методики, продуктивні для вивчення суб'єктів вищої освіти, що відповідають специфіці підготовки фахівців галузі ФКіС, а також критерії та показники, призначені для оцінювання рівня сформованості компонентів компетентності у студентів і для ефективності педагогічної діяльності викладачів. За якістю підготовки розглядаємо три рівня сформованості професійної компетентності майбутніх учителів фізичного виховання: репродуктивно-адаптивний (низький), нормативно-функціональний (середній), системно-функціональний (високий). Викладачів поділяємо на п'ять рівнів (дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий), котрі відрізняються професійною майстерністю, особливостями мотивації, професійною спрямованістю, системою професійно важливих якостей, ставленням до освітньої діяльності та педагогічних інновацій.

Оскільки сформований у фахівця оптимальний мотиваційний комплекс є вагомим показником професійно-педагогічної діяльності, детально розглянуто методи діагностики мотиваційно-педагогічної компетентності, що дозволяють визначити, які мотиви детермінують діяльність студентів і викладачів, котрі з них є

домінувальними, яка задоволеність педагога працею, яка самооцінка педагогічної діяльності. Критерії ефективності професійно-педагогічної мотивації в діаді «викладач – студент» розподіляємо на: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносимо: результат; спрямованість особистості викладача; задоволеність професійною діяльністю; самооцінку викладача; рівень професійної мотивації студента як динамічну характеристику. До зовнішніх критеріїв належить: думка студентів та рівень успішності студентів. Запропонована критеріальна система дає змогу виявити результативність освітнього процесу, оцінити ефективність діяльності суб'єктів навчання щодо формування оптимальної професійно-педагогічної мотивації, належного рівня професійної підготовленості випускників, ступеня їхньої адаптації та соціалізації, визначити загальний ефект від упровадження запропонованих інновацій.

Компаративний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в міжнародному ракурсі свідчить про те, що загалом у зарубіжних ВНЗ галузі ФКіС більше уваги приділяється дисциплінам науково-природничої, професійної та практичної підготовки і суттєво менше – дисциплінам соціально-гуманітарної та економічної підготовки. У Великій Британії, Німеччині, США, Франції й інших країнах значна тривалість педагогічної практики студентів, у той час як в Україні вона занадто обмежена в часі. Викликає стурбованість, що в українських ВНЗ галузі ФКіС на базові психолого-педагогічні дисципліни виділено в декілька разів менше часу, ніж в європейських країнах, що заважає, на нашу думку, підвищенню якості освітньої діяльності вітчизняних учителів фізичного виховання.

Порівняльний аналіз навчальних планів, за якими ведеться підготовка у вітчизняних і зарубіжних ВНЗ, спонукає до перегляду принципів створення навчальних програм підготовки майбутніх учителів фізичного виховання з урахуванням кращого світового досвіду. Вважаємо доцільним, за прикладом інших країн, виокремити дисципліни психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ галузі ФКіС в окремий блок. У період проходження педагогічної практики необхідно більше уваги приділяти розвитку в майбутніх вчителів самостійності й активності у формуванні практичних навичок. Застосування прогресивних ідей підготовки фізкультурно-педагогічних кадрів за кордоном, його критичне осмислення й утілення в національній освіті дозволить готувати більш компетентних педагогів, підвищувати фізичну культуру випускників загальноосвітніх шкіл.

Дослідження ефективності освітнього процесу та якості підготовленості випускників ВНЗ виявило такі вади у підготовці учителів фізичного виховання:

1) низьку ефективність педагогічної підготовки; переважання теоретичного навчання над практичним; недостатню увагу до специфіки майбутньої діяльності;

2) труднощі адаптації молодих учителів фізичного виховання до самостійної роботи в загальноосвітніх школах (рис. 2) – зацікавити учнів складно 65,9 % випускників, вирішувати конфліктні ситуації – 59,6 %, взаємодіяти з батьками – 57,4 %, проектувати роботу – 53,2 %, пропагувати здоровий спосіб життя – 53,2 %;

3) структура змісту освіти не задовольняє сучасні вимоги до вчителів фізичного виховання, оскільки не забезпечує орієнтацію на конкретний вид професійної діяльності та не формує належної професійно-педагогічної компетентності;

4) у більшості студентів відсутній стійкий інтерес до професії та чіткі професійні наміри, а професія учителя фізичного виховання не є пріоритетною; динамічні характеристики професійної мотивації у процесі навчання погіршуються.

Отож, традиційне навчання у ВНЗ, зорієнтоване на засвоєння великого обсягу теоретичної інформації за низької професійної спрямованості навчання не забезпечує професійної мотивації та пізнавальної активності студентів. Ці недоліки пояснюються відсутністю в змісті навчання орієнтації на специфіку та особливості роботи вчителів фізичного виховання. Традиційні зміст, форми і методи їхньої підготовки не відповідають вимогам часу, не сприяють формуванню активної особистості вчителя, здатної забезпечувати належне фізичне виховання молоді. Це призводить, на жаль, до низької результативності освітнього процесу у ЗНЗ.

Рис. 2. Основні труднощі, що виникають у педагогічній діяльності вчителів фізичного виховання – початківців

Вивчення професійної мотивації та педагогічної майстерності викладачів ВНЗ галузі ФКіС, від яких залежить формування професійно-педагогічної компетентності в майбутніх учителів, засвідчило таке:

1) для більшої частини викладачів характерне домінування зовнішньо організованої позитивної мотивації професійної діяльності; найбільшу значимість мають стимули грошової винагороди, соціального престижу та поваги;

2) з точки зору студентів, викладачі з дуже високою оцінкою складають лише 20,3 %, у 77,1 % із них найбільш значимими є внутрішні мотиви професійної діяльності; із 31,8 % викладачів, які високо оцінені студентами, в 49,3 % домінувальною є внутрішня мотивація;

3) лише 27,5 % викладачів ВНЗ галузі ФКіС мають високий ступінь задоволеності професійно-педагогічною діяльністю; в абсолютній більшості з них (73,9 %) у мотиваційному комплексі переважають внутрішні стимули.

На підставі одержаних даних уважаємо, що підготовка майбутніх учителів фізичного виховання потребує нагального та кардинального вдосконалення. Аналіз стану професійної мотивації суб'єктів вищої фізкультурно-спортивної освіти свідчать про необхідність системної роботи щодо формування професійно-педагогічної компетентності у взаємодії «викладач – студент».

У четвертому розділі – *«Методичні аспекти системи професійної підготовки студентів ВНЗ галузі фізичної культури і спорту»* – викладені сучасні педагогічні та методичні підходи до підготовки вчителів фізичного виховання, запропоновано концепцію професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ, розроблено методика та технологічне забезпечення професійно-педагогічної підготовки учителів фізичного виховання.

Сучасні вимоги принципово змінюють підходи до педагогічної освіти: актуальною є системна інтеграція всього змісту навчання, що забезпечує цілісну освіту, котра відображає структуру діяльності майбутнього вчителя. Найбільш значущими положеннями щодо процесу підготовки учителів фізичного виховання в системі вищої освіти є: утвердження особистісно орієнтованої, гуманістичної парадигми освіти; завдання поступового входження вітчизняної вищої школи в європейський і світовий освітній простір; зміна концептуальних засад розвитку фізичної культури і спорту; сучасні ідеї та концепції педагогічної освіти. Вдосконалення навчання педагогів потребує поєднання освітніх інновацій, спрямованих на розв'язання найбільш гострих проблем, з орієнтацією на споконвічні цінності, національні традиції. В підготовці вчителів фізичного виховання яскраво виявляються такі педагогічні та методичні підходи: компетентнісна зорієнтованість; багаторівневність; професійна спрямованість; педагогічна вмотивованість; контекстне навчання; інтегративність професійної освіти; керівна роль викладача; інформатизація професійної освіти.

Як основа проектування й організації заходів, необхідних для вдосконалення педагогічної освіти у ВНЗ галузі ФКіС, розроблена Концепція професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. Провідна ідея концепції полягає в тому, що підготовка майбутніх учителів фізичного виховання є цілісною системою професійно-педагогічної освіти. Це спонукає до розгляду та розв'язання проблем підготовки учителів фізичного виховання в контексті цивілізаційно-парадигмальних трансформацій і новітніх тенденцій галузі «Фізична культура і спорт». Ефективність формування професійно-педагогічної компетентності, готовності до розв'язання соціально-виховних завдань і розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів забезпечує створення інноваційного освітнього середовища, що характеризується відкритістю, автономністю, інформаційною насиченістю, інтегративністю, гнучкістю, синхронізованістю, мотивогенністю, інтерактивністю, багатовекторністю, імерсивністю та креативністю.

Основними тенденціями педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання є: розвиток мотиваційно-ціннісного ставлення до професійно-педагогічної діяльності; поглиблення взаємозв'язку із загальнонауковою та спортивно-спеціалізованою підготовкою; міждисциплінарна та внутрішньодисциплінарна інтеграція, комплексне використання нових педагогічних, у тому числі інформаційно-комунікаційних технологій, створення єдиного інформаційно-освітнього простору. Інноваційний підхід до формування психолого-педагогічної компетентності учителів фізичного виховання, котрі закладають основу здорового способу життя, фізичної культури суспільства, духовного та фізичного розвитку нації, потребує змін в організаційних структурах навчальних закладів, кращої підготовки

викладачів, оновлення навчально-методичної документації, розроблення й упровадження нових освітньо-професійних програм і педагогічних технологій тощо.

Основою методики професійно-педагогічної підготовки учителів фізичного виховання є поетапна діяльність науково-педагогічних працівників, спрямована на: мотивацію та допомогу студентам у самопізнанні своїх здібностей до професійно-педагогічної роботи; оволодіння знаннями з педагогічної теорії; формування педагогічних умінь у процесі самостійного розв'язання педагогічних завдань; реалізацію здобутих знань, умінь і навичок у практичній діяльності з метою одержання первинного досвіду роботи за фахом, а також виховання в них професійно важливих якостей, установок, ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя.

Структурні складові професійної компетентності вчителя фізичного виховання формуються під час вивчення різних дисциплін, кожна з яких має власну методику викладання, що не потребують кардинальних змін. Натомість відповідно до нашої концепції, методика професійно-педагогічної підготовки учителів фізичного виховання розроблена з метою формування сукупності функціональних складників їхньої професійно-педагогічної компетентності й охоплює низку компонентів. *Мотиваційно-рефлексивний* спрямований на формування у студентів мотивації до оволодіння професією, прояв ціннісного ставлення до розвитку фізичної культури учнів, здобуття сукупності професійно важливих якостей, а також адекватну самооцінку сформованості цих якостей. *Змістовий компонент* розроблявся, виходячи з розуміння професійної освіти вчителів фізичного виховання як підготовки фахівців фізичної культури до використання та реалізації професійно-педагогічних знань, умінь і навичок у процесі навчання учнів. *Технологічно-проектувальний компонент* дозволяє визначити і спроектувати використання найбільш доцільного алгоритму дій викладачів і студентів у професійній підготовці. *Організаційно-операційний компонент* передбачає постійне управління освітнім процесом і, водночас, надання студентам можливостей самоуправління власним професійним становленням. Усі компоненти професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів фізичного виховання формуються у взаємозв'язку, не ізольовано, а комплексно. Успіх реалізації запропонованої методики залежить від педагогічної майстерності кожного викладача.

Удосконалення професійної підготовки вчителів фізичного виховання потребує переходу на принципово інші технологічні засади її організації. Технологія професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання – це система раціонального проектування та реалізації продуктивних способів взаємодії між викладачами і студентами, що дозволяє інтегрувати знання, вміння, навички з різних наукових галузей у процесі компетентісно орієнтованого професійного навчання, забезпечити студентам отримання первинного педагогічного досвіду та гарантоване формування сукупності компетентностей, необхідних учителю, фахівцю в галузі ФКіС. Технологічне забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання охоплює комплекс педагогічних технологій: *особистісного та професійного розвитку* (розвивальні, інтерактивні, імітаційно-ігрові, тренінгові – групова дискусія, ситуаційно-рольові, організаційно-діяльнісні, ділові ігри тощо); *повного засвоєння знань* (індивідуального навчання, самонавчання та самовиховання); *інформаційно-комунікаційні*

(комп'ютерно орієнтованого навчання, електронні освітні ресурси, Інтернет-ресурси, дистанційного навчання тощо); *пошуково-дослідницькі* (проблемного навчання, проектного навчання, науково-дослідної роботи); *контекстного навчання*, що інтегрують упровадження всіх інноваційних технологій, цілісно моделюють майбутню діяльність учителя фізичного виховання.

У п'ятому розділі – *«Експериментально-дослідна перевірка ефективності системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання»* – висвітлено організацію та методику проведення експериментальної роботи й етапи її проведення, викладено результати впровадження системи професійної підготовки майбутніх учителів у ВНЗ галузі фізичної культури і спорту, кількісний і якісний аналіз ефективності запропонованих інновацій і розробленого науково-методичного забезпечення, інтерпретовано результати статистичної перевірки одержаних даних, визначено загальні наслідки вдосконалення системи професійної підготовки учителів фізичного виховання.

Дослідження інновацій у педагогічній системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання проводилося у 2006–2013 рр. на базі п'яти ВНЗ галузі ФКіС Західного регіону України (Дрогобицький державний педагогічний університет, Івано-Франківський коледж фізичного виховання, Львівський державний університет фізичної культури, Прикарпатський національний університет, Ужгородський національний університет). Розрахована репрезентативна чисельність учасників становила 762 студентів (380 експериментальна та 382 – контрольна груп. Також в науково-дослідній роботі брало участь 94 викладачі, із них 48 – експериментальна та 46 – контрольна група.

Підвищення рівня особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів у процесі взаємодії в діаді «викладач – студент» відбувалося шляхом реалізації контекстного навчання педагогічних дисциплін у ВНЗ галузі ФКіС. Усі запропоновані типи навчальних занять (лекції удвох, лекції-візуалізації, лекції із запланованими помилками, проблемні лекції; семінари-дискусії, семінари-дослідження, ділові ігри тощо) виконують функцію тренінгу, який безпосередньо стосується професії вчителя фізичного виховання та спрямований на забезпечення особистісного зростання майбутніх педагогів і успішне оволодіння професійно-педагогічною компетентністю. Становлення, формування та професійний розвиток особистості вчителя фізичного виховання в контекстному навчанні забезпечується проявом його власної активності в освітньому процесі; включенням у послідовне розгортання освітньої діяльності, оволодінням соціально-педагогічною стороною професії вчителя; розвитком професійної мотивації; залученням до самостійного вирішення педагогічних ситуацій, розв'язання практико орієнтованих проблем і завдань.

Для визначення показників ефективності авторської моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання та розробленої методики використовувалися такі методи: спостереження, бесіди, аналіз навчальної документації, тестування, контрольні заміри; проводилося експертне оцінювання, анкетування та самооцінювання студентів і викладачів тощо. Дослідження виявило статистично достовірну тенденцію в зростанні показників, котрі були одержані в експериментальних групах як за критеріями оцінювання студентів щодо сформованості компонентів їхньої професійно-педагогічної компетентності

(вмотивованість, навченість, вправність, практична спрямованість, результативність, рефлексивність), так і викладачів щодо ефективності їхньої професійно-педагогічної діяльності (вмотивованість, рефлексивність, майстерність). Зокрема перетворення в освітній діяльності дозволяє ефективно формувати у ВНЗ:

- *мотиваційно-педагогічну* компетентність (зростання рівня професійної мотивації в експериментальній групі склало 4,44 бала, а в контрольній – лише 1,5 бала);

- *когнітивно-педагогічну* компетентність (кількість студентів із високими оцінками педагогічних знань і теоретичних умінь зростає до 188 (на 49,47 %), а в контрольній – до 126 (лише на 32,98%) (рис. 3);

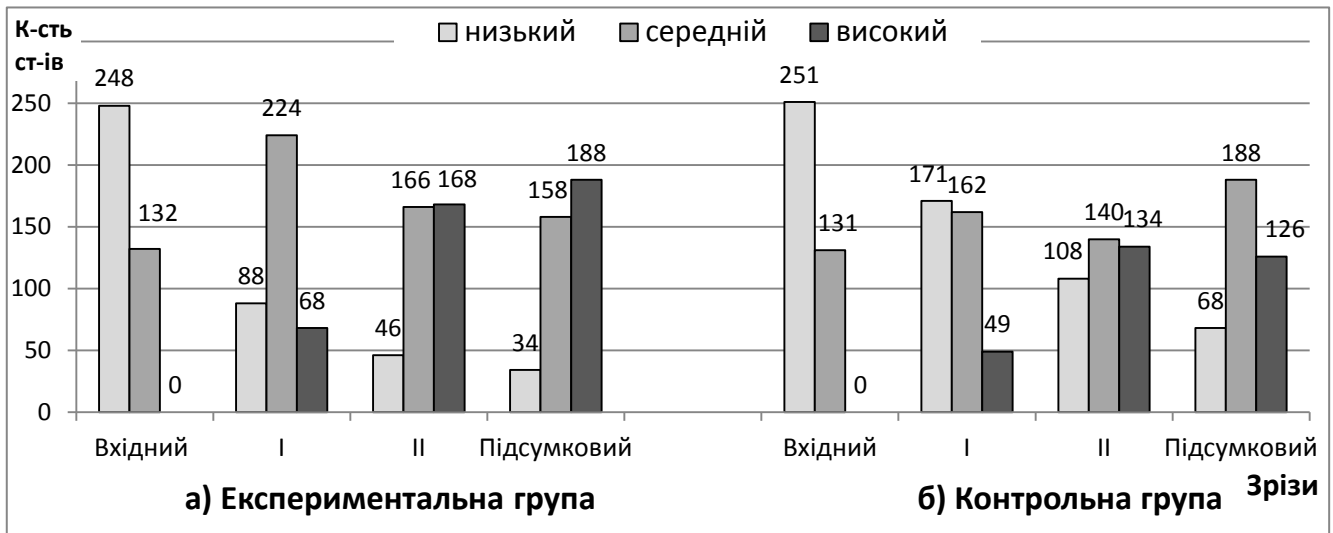

Рис. 3. Розподіл оцінок студентів з професійно-теоретичної підготовки

- *конструювально-педагогічну* компетентність (в експериментальній групі кількість студентів із високим рівнем умінь зростає на 48,69 %, а в контрольній – на 34,29%);

- *організаційно-педагогічну* компетентність (оцінки за педпрактику в експериментальній групі покращилися на 19,47 %, а в контрольній – лише на 3,93 %);

- *педагогічно-технологічну* компетентність (кількість випускників експериментальної групи із високим рівнем оцінок за результатами ККР у 1,35, а за результатами випускного оцінювання – в 1,31 більше ніж у контрольній);

- *педагогічно-рефлексивну* компетентність (в експериментальній групі кількість студентів зі спрямованістю на завдання зростає в 2,13 рази, а в контрольній – в 1,41);

Аналіз діяльності викладачів педагогічних дисциплін показав, що заходи, котрі проводилися в межах розробленої та впровадженої моделі, суттєво вплинули на:

- *мотиваційний комплекс викладачів* (в експериментальній групі кількість викладачів із домінують внутрішньою мотивацією педагогічної діяльності зростає у 2,4 рази, тоді як у контрольній групі – лише в 1,4 рази);

- *задоволеність викладачів* педагогічною діяльністю (кількість викладачів із високим рівнем задоволеності зростає в експериментальній групі в 2,33 рази, а в контрольній в 1,6 рази зростає кількість викладачів із низьким рівнем задоволеності);

- *оцінку студентами* їхньої професійно-педагогічної діяльності (кількість педагогів із дуже високою оцінкою в експериментальній групі збільшилася вдвічі (до 39,58 %), а в контрольній групі цей показник – лише 1,25 (до 23,91 %) (рис. 4).

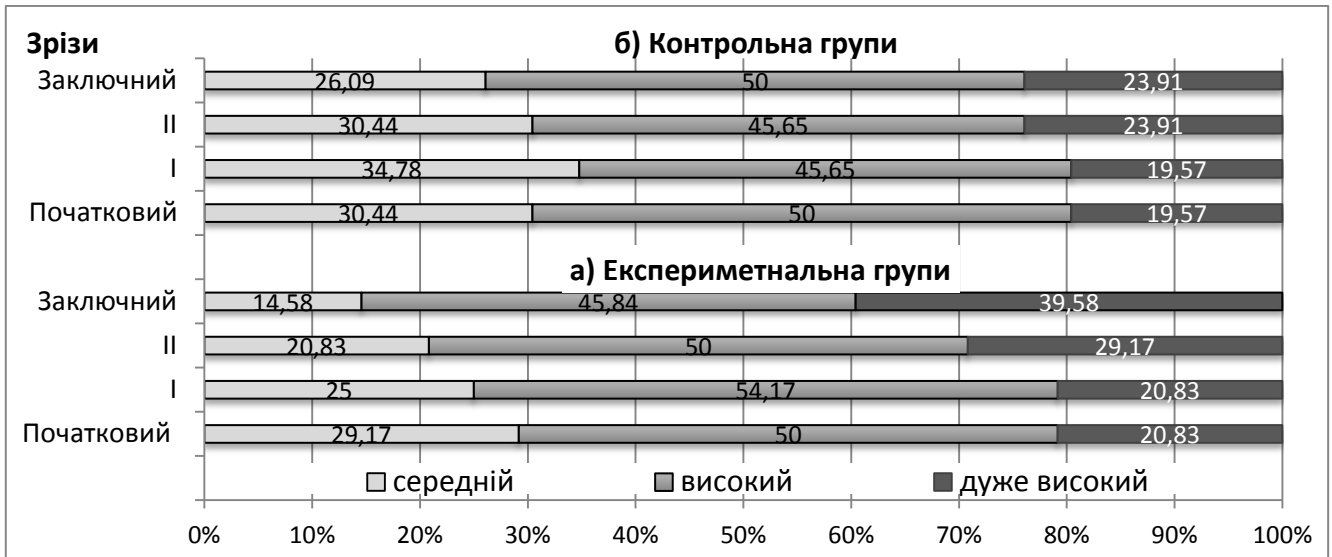
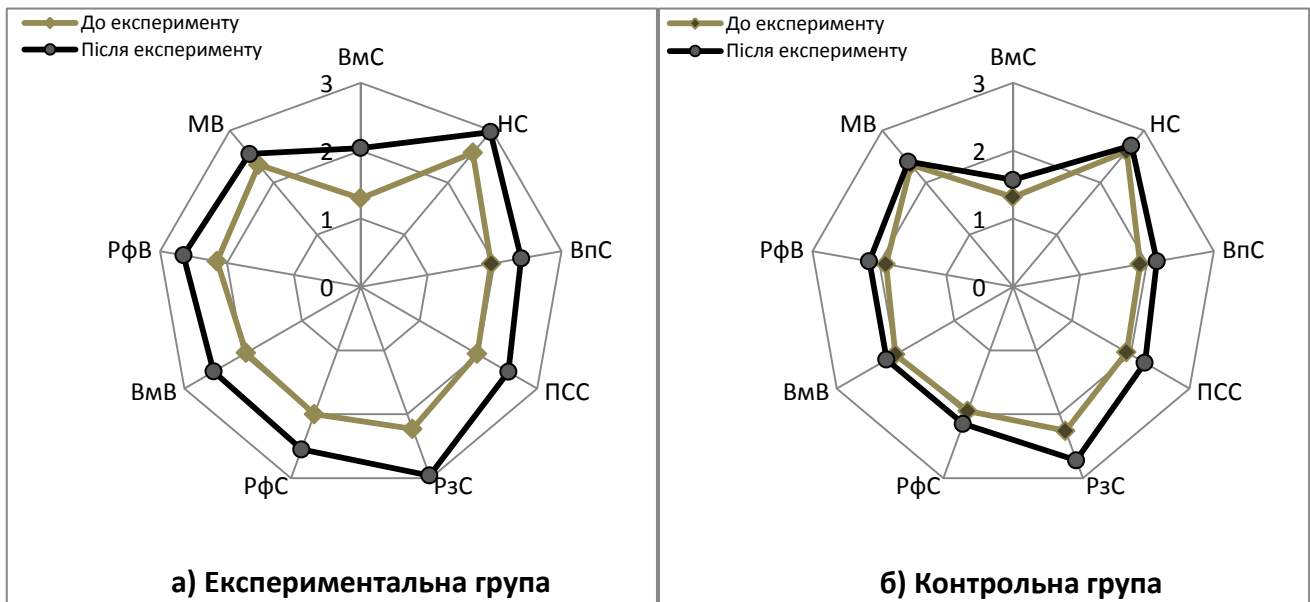

Рис. 4. Динаміка змін рівня професійно-педагогічної діяльності викладачів за оцінкою студентів (у %)

Обчислення *критеріїв ефективності* професійної підготовки вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах під час формувального експерименту показало перевищення даних, одержаних в експериментальній групі в порівнянні з даними контрольної групи (рис. 5): за критерієм «вмотивованість» на 0,47; за критерієм «навченість» – 0,20; за критерієм «вправність» – 0,25; за критерієм «практична спрямованість» – 0,27; за критерієм «результативність» – 0,24; за критерієм «рефлексивність» – 0,4; за критерієм «вмотивованість викладачів» – 0,35; за критерієм «рефлексивність викладачів» – 0,5; за критерієм «майстерність викладачів» – 0,15.

ВмС – вмотивованість студентів; **НС** – навченість студентів; **ВпС** – вправність студентів; **ПСС** – практична спрямованість студентів; **РзС** – результативність студентів; **РфС** – рефлексивність студентів; **ВмВ** – вмотивованість викладачів; **РфВ** – рефлексивність викладачів; **МВ** – майстерність викладачів

Рис. 5. Результати порівняння ефективності навчання в експериментальній і контрольній групах за кожним критерієм

Різниця коефіцієнтів ефективності навчання, що характеризують загальний рівень професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ галузі ФКіС, в експериментальній групі в порівнянні з контрольною, становить після першого зрізу – 0,11 (5,3 %), після другого – 0,23 (10,8 %) і в підсумку 0,33 (14,7 %). Статистична достовірність одержаних результатів перевірена за допомогою t-критерію Стьдента, який становить для всіх випадків від 1,82 до 2,66, тому відмінність між експериментальною та контрольною групами є систематичною, викликаною запропонованими інноваціями.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи дозволяє стверджувати, що практична реалізація розроблених нами заходів з удосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання дозволила сформувати в більшості студентів експериментальної групи середній і високий рівні всіх компонентів професійно-педагогічної компетентності, а також позитивно вплинула на мотиваційний комплекс, спрямованість на освітню діяльність, задоволеність своєю роботою, рівень педагогічної майстерності викладачів. Це зумовило підвищення їхньої здатності виконувати професійно-педагогічну підготовку студентів і сприяло підвищенню якості підготовки випускників ВНЗ галузі ФКіС – учителів фізичного виховання. Одержані результати дають підстави вважати, що мета дослідження досягнута, поставлені завдання в цілому розв'язані, гіпотеза знайшла своє підтвердження.

ВИСНОВКИ

1. Нова освітня парадигма детермінує основні тенденції розвитку вищої освіти у галузі фізичної культури і спорту, зумовлює перегляд утверджених підходів у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання в системі вищої освіти України. Методологічною основою професійної підготовки вчителів фізичного виховання є гуманістична парадигма освіти, ідеї синергетики, системний, цілісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, полісуб'єктний, технологічний, інтегративний, компетентнісний, інноваційний підходи, теорія управління та теорія оптимізації. Для їх повної реалізації у ВНЗ галузі ФКіС з урахуванням загальних закономірностей навчання ми запропонували такі специфічні принципи: пріоритетності розвитку особистості майбутнього вчителя; відповідності змісту навчання особливостями професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичного виховання; продуктивності освітнього процесу; інтенсифікації освітнього процесу; урахування в навчанні специфіки фізкультурно-спортивної галузі.

Перехід до гуманістичної освітньої парадигми веде до посилення професійно-педагогічної спрямованості сучасної фізкультурно-спортивної освіти у ВНЗ, підвищення значущості загальнопедагогічної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання, налагодження інтегративного зв'язку фізичного виховання та психологічних і педагогічних дисциплін із широким комплексом спортивно-спеціалізованих, природничих і гуманітарних наук.

2. Аналіз педагогічної сутності професійної діяльності вчителя фізичного виховання дає підстави стверджувати, що вона є соціально-формуальною, творчою, конструктивною, організаторською, діагностичною, котра забезпечує навчально-виховний вплив не лише розумового, а й психофізичного характеру та потребує

взаємозв'язку ґрунтовних психолого-педагогічних і фізкультурно-спортивних знань і вмінь. Діяльність сучасного учителя фізичного виховання як педагога-вихователя, організатора та дослідника постійно розширюється, ускладнюється та охоплює діагностико-прогностичні, навчально-розвивальні, оздоровчо-профілактичні, навчально-методичні, виховні, комунікативні, здоров'язбережувальні, контролювальні, моніторингові, фізкультурно-просвітницькі функції. Окрім бездоганних фізичних і психічних кондицій для їх виконання йому необхідна низка розвинутих здібностей і властивостей, зокрема: педагогічний хист, схильність до роботи з молоддю, прагнення працювати в галузі ФКіС. Уважаємо, що вчитель фізичного виховання має володіти високою загальною та інтелектуальною культурою, моральною, правовою відповідальністю та естетичною вихованістю.

Професійно-педагогічна компетентність вчителя фізичного виховання є інтегрованим, багаторівневим і багатокомпонентним утворенням, що охоплює: світоглядні позиції особистості, професійні знання й уміння, особистісні якості, власний досвід, які мають відображення у здатності самостійно, ефективно та якісно виконувати навчально-виховну діяльність і розв'язувати складні педагогічні завдання, керуючи багатогранним процесом фізичного виховання молоді. Вона виступає найважливішою якісною характеристикою теоретичної та практичної підготовленості, здатності та готовності до творчої педагогічної діяльності в галузі фізичної культури і спорту, прагнення до гармонії духовного та фізичного саморозвитку, самовдосконалення, розвитку соціально-педагогічної активності вчителя.

У професійно-педагогічній компетентності вчителя фізичного виховання виокремлюємо *структурні* (загальна психолого-педагогічна компетентність, фізкультурно-спортивна компетентність, соціально-педагогічна компетентність учителя фізичного виховання, навчально-методична компетентність із предмета «Фізична культура», індивідуально-особистісна компетентність) і *функціональні* (мотиваційно-педагогічний, когнітивно-педагогічний, конструювально-педагогічний, організаційно-педагогічний, педагогічно-технологічний і педагогічно-рефлексивний) компоненти, що мають виражений взаємний вплив на розвиток гуманістичного світогляду, духовних і ціннісних орієнтацій, становлення громадянської позиції та формування педагогічної майстерності вчителя.

3. Розроблений та апробований під час експериментальної роботи діагностичний інструментарій спрямований на виявлення результативності освітнього процесу, суб'єктами якого виступають як викладачі, так і студенти, оцінювання ефективності формування професійно-педагогічної компетентності, оптимального рівня професійної підготовленості випускників, ступеня їхньої вмотивованості, професійної спрямованості та дозволяє визначити загальний ефект від упровадження запропонованих інновацій. Ефективність системи професійної підготовки визначалась за критеріями вмотивованості, навченості, вправності, практичної спрямованості, результативності та рефлексивності, що призначені для оцінювання сформованості всіх компонентів професійно-педагогічної компетентності у студентів, а також за критеріями вмотивованості, рефлексивності та майстерності, що призначені для виявлення рівня професійно-педагогічної діяльності викладачів. Для кожного критерія розроблені відповідні методи вимірювання.

На підставі дослідження сучасного стану підготовленості майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ галузі ФКіС виявлено, що зміст навчання не повністю відповідає потребам сучасного соціального замовлення, а організаційні форми та технологічні рішення не задовольняють вимог Державних стандартів вищої освіти щодо компетентності вчителя. Традиційне навчання, зорієнтоване на засвоєння великого обсягу теоретичної інформації за низької професійної спрямованості не забезпечує належного рівня професійної мотивації студентів, не сприяє формуванню активної особистості вчителя. Це призводить до низької результативності освітньої діяльності випускників ВНЗ галузі ФКіС у загальноосвітніх школах. На підставі одержаних даних уважаємо, що система підготовки майбутніх учителів фізичного виховання потребує нагального та кардинального вдосконалення, зокрема розроблення моделі, що передбачає формування професійно-педагогічної компетентності в полісуб'єктній взаємодії «викладач – студент».

4. Виконаний комплексний аналіз стану вищої освіти галузі ФКіС дозволив нам виявити основні чинники професійного розвитку особистості вчителя фізичного виховання: зовнішні стосовно освітньої системи (соціетарні – суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові тощо) та внутрішні (інституційні – навчально-методичні, змістові, організаційно-технологічні тощо). Особистісними (інтраперсональними – внутрішніми стосовно суб'єктів навчання або суб'єктами) є внутрішні чинники підвищення їхніх якостей і властивостей, які розподіляємо на чинники розвитку особистості педагога та чинники розвитку особистості студента. Зовнішніми стосовно суб'єктів навчання є інтерперсональні (міжособистісні) чинники впливу на студента у процесі навчання з боку викладачів, колег-студентів, наставників під час проходження практики.

Складність і багатогранність освітнього процесу підготовки учителів фізичного виховання, своєрідність механізмів розв'язання актуальних навчальних, виховних і культурологічних завдань, потреба впровадження освітніх інновацій, спрямованих на підвищення продуктивності освітнього процесу зумовлює необхідність розгляду й узгодження у ВНЗ галузі ФКіС різних чинників впливу, ставить завдання визначення з усієї сукупності тих, від яких найбільше залежать ефективність, об'єднання їх в єдине ціле за своєю структурою та взаємодією задля підвищення успішності, якості освіти.

5. Побудована модель системи професійної підготовки учителів фізичного виховання у ВНЗ відображає взаємозв'язки і взаємодію чотирьох взаємопов'язаних структурно-функціональних блоків: концептуально-цільового, проектувального, організаційно-технологічного та контрольнo-коригувального. Складові моделі (мета, принципи, методологічні підходи, структура професійної компетентності вчителя, завдання та функції педагогічної освіти фахівців галузі ФКіС, психолого-педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки, методика професійно-педагогічної підготовки, оцінювання підготовленості майбутніх учителів, етапи професійної підготовки, рівні підготовленості майбутніх учителів) спрямовані на реалізацію інноваційного освітнього середовища задля комплексного забезпечення освітньої діяльності викладачів і студентів, підвищення продуктивності освітньої діяльності та розв'язання завдань якісної професійно-педагогічної підготовки. Конструювання

моделі включало аналіз, діагностику, прогнозування та розроблення проекту структурної побудови освітньої системи.

Експериментальна перевірка ефективності авторської моделі засвідчила, що вдосконалення професійної підготовки вчителів фізичного виховання шляхом цілісного перетворення освітньої системи ВНЗ галузі ФКіС на основі сучасних методологічних і дидактичних підходів значно підвищує ефективність навчання майбутніх учителів відповідно до вимог сучасної освіти. Реалізація моделі дозволила активізувати у студентів формування професійно-педагогічної компетентності, передусім, що дуже важливо, мотиваційно-педагогічного компоненту, зокрема, фізкультурно-педагогічну спрямованість майбутніх учителів. Зростання внутрішньої мотивації професійно-педагогічної діяльності у викладачів спонукає їх шукати шляхи підвищення продуктивності освітнього процесу та власної педагогічної майстерності. Це дає підстави стверджувати про задоволення суспільного запиту на підготовку нового покоління фахівців фізичної культури – вчителів фізичного виховання.

6. Виокремлені, обґрунтовані та перевірені за допомогою процедури факторного аналізу психолого-педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в освітньому процесі ВНЗ охоплюють:

- цілеспрямовану мотивацію студентів і викладачів до навчання та педагогічної діяльності;
- поглиблення змісту професійно спрямованого навчання з педагогічних дисциплін;
- комплексне системно-цільове проектування професійної підготовки;
- застосування інноваційних технологій, спрямованих на розвиток педагогічної майстерності вчителя.

Реалізація комплексу психолого-педагогічних умов забезпечує: досягнення мети і завдань професійної освіти, взаємозв'язок і оптимізацію навчальної, розвивальної та виховної функцій професійної підготовки вчителя; узгодженість і взаємодію змісту, форм, методів і технологій підготовки майбутніх учителів фізичного виховання; спрямування психолого-педагогічної складової професійної підготовки студентів на майбутню діяльність учителя фізичного виховання; сприяють створенню інноваційного освітнього середовища для формування комплексу компетентностей, необхідних учителям фізичного виховання.

7. Як основу проектування й організації заходів, необхідних для вдосконалення педагогічної освіти у ВНЗ галузі ФКіС, розроблена Концепція професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, що висуває ідею підвищення ефективності підготовки студентів шляхом створення інноваційного освітнього середовища у ВНЗ, інтегративний характер якого забезпечуватиме якісну підготовку випускників до професійно-педагогічної діяльності, спрямованої на формування в учнів середньої загальноосвітньої школи основ фізичної культури, їхнього здоров'я-збереження, самовдосконалення, фізичного виховання та гармонійного розвитку.

Основними шляхами вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання Концепція передбачає:

- мотивацію студентів і викладачів щодо розвитку педагогічних здібностей, закладення основ педагогічної майстерності;

- коригування структури та обсягу змісту навчання з метою забезпечення професійної спрямованості освітнього процесу та досягнення відповідності рівня підготовленості випускників до вимог сучасного соціального замовлення;

- осучаснення та вдосконалення методів і технологій (розвивального, проектного, контекстного навчання та ін.) формування професійно-педагогічних компетентностей майбутніх учителів, досвіду проектування, організацію та здійснення ефективного процесу фізичного виховання учнів;

- створення позитивного психологічного клімату, атмосфери партнерства, спільної продуктивної діяльності та взаємодії викладачів і студентів;

- розвиток рефлексії студентів і викладачів стосовно готовності до реалізації сучасних концепцій та інноваційних технологій навчання та фізичного виховання.

Розв'язання цих завдань потребує подальшої модернізації та інтенсифікації системи підготовки і підвищення кваліфікації вчителів у ВНЗ галузі ФКіС.

8. Методика професійно-педагогічної підготовки учителів фізичного виховання розроблена з метою формування сукупності функціональних складників їхньої професійно-педагогічної компетентності й охоплює такі компоненти:

- мотиваційно-рефлексивний, що забезпечує вироблення мотиваційно-педагогічної та педагогічно-рефлексивної компетентності студентів (представлений методами і засобами психолого-педагогічного впливу та взаємодії учасників освітнього процесу в діаді «викладач – студент»);

- змістовий, спрямований на становлення когнітивно-педагогічної компетентності (передбачає випереджувальне вдосконалення змісту підготовки вчителів фізичного виховання);

- технологічно-проектувальний, що забезпечує формування конструювально-педагогічної та педагогічно-технологічної компетентності (цілісно охоплює всі аспекти теоретичної та практичної підготовки студентів);

- організаційно-операційний, зорієнтований на організаційно-педагогічну компетентність студентів (проектування та вирішення педагогічних ситуацій і впровадження в освітній процес елементів дослідницької діяльності);

Технологія професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання – система раціонального проектування та реалізації продуктивних способів взаємодії між викладачами і студентами, що дозволяє інтегрувати знання, вміння, навички з різних наукових галузей у процесі компетентісно орієнтованого професійного навчання, забезпечити студентам одержання первинного педагогічного досвіду та гарантоване формування сукупності компетентностей, необхідних учителю, фахівцю в галузі ФКіС.

Технологічне забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання включає комплекс педагогічних технологій:

- особистісного та професійного розвитку, що моделюють фрагменти діяльності вчителя, розвивають навички педагогічної взаємодії, активізують розвиток професійно значущих якостей і формування педагогічних умінь;

- повного засвоєння знань, що сприяють удосконаленню професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання, формують здатність до самоконтролю та самоосвіти та допомагають визначити напрями саморозвитку;

- інформаційно-комунікаційні, що готують студентів до використання ІКТ з освітньою та професійною метою, а також до їх застосування у практичній роботі;
- пошуково-дослідницькі, що сприяють осмисленню наукових теорій, формуванню пізнавальних і пошукових навичок, здатності до творчого мислення;
- контекстного навчання, спрямовані на актуалізацію педагогічної активності та планомірного формування професійно-педагогічних компетентностей.

Упровадження розроблених методики та інноваційних технологій у професійну підготовку майбутніх учителів фізичного виховання забезпечило формування в більшості студентів середнього та високого рівнів усіх компонентів професійно-педагогічної компетентності, зокрема кількість студентів із високими оцінками педагогічних знань і теоретичних умінь в експериментальних групах на 16,5 % більша, ніж у контрольних. Запропоновані заходи позитивно вплинули також на мотиваційний комплекс викладачів, їхню спрямованість на завдання освітньої діяльності, задоволеність своєю роботою, рівень педагогічної майстерності, зокрема, кількість педагогів із дуже високою оцінкою професійно-педагогічної діяльності за час дослідно-експериментальної роботи збільшилася вдвічі. Різниця коефіцієнтів ефективності навчання, що характеризують загальний рівень системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ галузі ФКіС в експериментальній групі в порівнянні з контрольною в підсумку становить 14,7 %.

Одержані результати дозволяють зробити висновок, що на методологічному, теоретичному, науково-методичному та технологічному рівнях вирішена актуальна науково-педагогічна проблема вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ галузі ФКіС. Це дало змогу сформулювати пропозиції Державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти» (Відділ дослідження підготовки вчителів) щодо впровадження інноваційних підходів у програмно-методичне забезпечення підготовки вчителів фізичного виховання, що закладають основу здорового способу життя, фізичної культури суспільства, духовного та фізичного збагачення нації, передусім оновлення навчально-методичної документації (навчальних планів, програм, посібників і підручників, електронних освітніх ресурсів), котрі забезпечували б упровадження та реалізацію інформаційно-комунікаційних, пошуково-дослідницьких технологій, контекстного навчання та інших прогресивних нововведень.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх актуальних і практично значущих завдань педагогічної підготовки фахівців галузі ФКіС. Перспективу подальших розвідок становлять питання: управління якістю педагогічної освіти в умовах автономії університетів; розвитку мобільності, конкурентоспроможності та підвищення кваліфікації вчителів фізичного виховання; активізації професійно-педагогічного потенціалу педагогів із низьким рівнем самоактуалізації; проблеми лідерства та мотивації професійного зростання науково-педагогічних працівників галузі ФКіС; орієнтації викладачів вищої школи на інноваційну діяльність; модернізації організаційних структур навчальних закладів галузі ФКіС.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, що розкривають основний зміст дисертації

1. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки учителів фізичного виховання : монографія / Наталія Іванівна Степанченко. — Львів : Піраміда, 2016. — 652 с.
2. Готлиб В. М. Упражнения для совершенствования техники плавания : метод. пособие для тренеров, слушателей ФПК и студентов ИФК / В. М. Готлиб, Н. И. Степанченко. — Львов, 1990. — 47 с.
3. Степанченко Н. И. Начальное обучение плаванию (методика преподавания) : метод. пособие для преподавателей, слушателей факультетов повышения квалификации, студентов институтов и техникумов физ. культуры, тренеров / Н. И. Степанченко. — Львов, 1990. — 20 с.
4. Степанченко Н. І. Інноваційні технології у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів фізичного виховання : навч-метод. посібник / Н. І. Степанченко. — Львів : ДРУКАРТ, 2013. — 66 с.
5. Степанченко Н. І. Методика професійної підготовки учителів фізичного виховання: навч-метод. посібник / Н. І. Степанченко. — Львів : ДРУКАРТ, 2016. — 62 с.
6. Степанченко Н. І. Концепція професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання / Н. І. Степанченко. — Львів : ДРУКАРТ, 2016. — 42 с.
7. Резников Ю. А. Самостоятельная работа студентов — важнейший компонент подготовки специалистов в системе физкультурного образования / Ю. А. Резников, В. М. Готлиб, Н. И. Степанченко // Теория и практика физической культуры. — 1989. — № 10. — С. 29—31.
8. Степанченко Н. І. Психолого-педагогічні аспекти оцінки діяльності викладача інституту фізичної культури / Н. І. Степанченко // Наукові записки Тернопільського державного педагог. ун-ту. Серія : Педагогіка і психологія. — 1998. — С. 11—13.
9. Степанченко Н. Еквіваленти деяких психологічних методів в роботі тренера / Наталія Степанченко, Єлизавета Ебінгер // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Харків-Львів, 2003. — № 15. — С. 110—115.
10. Степанченко Н. Соціально-психологічна адаптація старшокласників до учнівського колективу училища фізичної культури (на прикладі Львівського училища фізичної культури) / Наталія Степанченко, Тетяна Матвійчук // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Львів, 2005. — Вип. 9, т. 3. — С. 280—284.
11. Степанченко Н. Психологічна діагностика спортивного відбору в секції тенісу / Наталія Степанченко, Юлія Шпирало // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Львів, 2005. — Вип. 9, т. 4. — С. 295—298.
12. Степанченко Н. Керівництво групою динамікою в умовах туристичних піших походів / Наталія Степанченко, Юлія Шпирало // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Львів, 2006. — Вип. 10, т. 4, кн. 1. — С. 196—201.
13. Степанченко Н. Модельна психологічна характеристика особистості в лижному двоборстві / Наталія Степанченко, Андрій Казмірук // Молода спортивна наука

України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Львів, 2006. — Вип. 10, т. 4. — С. 201—206.

14. Степанченко Н. Модель психоспортограми лижного двоборства / Наталія Степанченко, Андрій Казмірук // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Львів, 2008. — Вип. 12, т. 1. — С. 347—350.

15. Баклицька О. Особливості професійної підготовки фахівців з практичної психології у вузах спортивно-фізкультурного профілю / Ольга Баклицька, Наталія Степанченко, Роксолана Сірко // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Львів, 2009. — Вип. 13, т. 4. — С. 6—10.

16. Баклицька О. Аналіз змісту підготовки практичних психологів у спеціалізованих навчальних закладах / Ольга Баклицька, Наталія Степанченко, Роксолана Сірко // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Львів, 2010. — Вип. 14, т. 4. — С. 6—10.

17. Магльований А. Цілеспрямоване формування окремих компонентів структури особистості через рухову активність / Анатолій Магльований, Наталія Степанченко, Ольга Кунинець, Оксана Іваночко // Фізична активність, здоров'я і спорт. — Львів : ЛДУФК, 2010. — № 2. — С. 14—21.

18. Степанченко Н. І. Вдосконалення загальнопедагогічної підготовки студентів ВНЗ фізкультурного профілю / Н. І. Степанченко, Т. Ф. Матвійчук // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів, 2011. — Вип. 86, т. 2. — С. 439—441.

19. Степанченко Н. Вплив специфіки виду діяльності на прояв та розвиток типів мислення у кваліфікованих лижників-двоєборців / Наталія Степанченко, Андрій Казмірук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів, 2011. — Вип. 86, т. 1. — С. 293—296.

20. Степанченко Н. І. Специфіка дослідницького інструментарію оцінки професійно-педагогічної мотивації в педагогічній діагностиці / Н. І. Степанченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми в фізичному вихованні і спорту. — 2012. — № 9. — С. 88—91.

21. Степанченко Н. І. Діагностика стану та динаміки рівнів сформованості професійної мотивації у студентів вищів фізкультурно-спортивного профілю / Н. І. Степанченко // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів, 2012. — Вип. 98, т. 1. — С. 246—250.

22. Баклицька О. Методологія дослідження діяльності викладача вузу фізкультурного профілю / Ольга Баклицька, Наталія Степанченко // Освіта регіону. Тематика : Прикладні педагогічні комунікації. — 2012. — № 1. — С. 305—313.

23. Степанченко Н. І. Роль професійної мотивації в системі підготовки студентів фізкультурних вузів / Н. І. Степанченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2012. — № 8. — С. 94—98.

24. Степанченко Н. І. Вплив мотивації на ефективність професійно-педагогічної діяльності викладачів вузів фізкультурно-спортивного профілю / Н. І. Степанченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2012. — № 11. — С. 98—100.

25. Степанченко Н. І. Взаємозв'язок задоволеності професійно-педагогічною діяльністю з мотивацією викладачів вузів фізкультурно-спортивного профілю / Н. І. Степанченко // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів, 2012. — Вип. 102, т. 2. — С. 433—435.
26. Степанченко Н. І. Особливості професійно-педагогічної мотивації майбутнього спортивного педагога / Н. І. Степанченко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. — Луцьк : ЛНУ імені Лесі Українки. — 2012. — № 3 (19) — С. 101—105.
27. Степанченко Н. І. Вирішення учбово-педагогічних задач як умова формування педагогічної позиції у студентів ВНЗ фізкультурного профілю / Н. І. Степанченко, Т. Ф. Матвійчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2012. — № 7. — С. 99—102.
28. Степанченко Н. І. Особливості мотивації професійного вибору в галузі «Фізичне виховання і спорт» / Н. І. Степанченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 1. — С. 143—148.
29. Степанченко Н. І. Теоретичні основи дидактичного забезпечення професійно-педагогічної мотивації студентів вузів фізкультурно-спортивного профілю в процесі вивчення педагогічних дисциплін / Н. І. Степанченко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів, 2013. — Вип. 107, т. 1. — С. 314—318.
30. Степанченко Н. І. Структура та стан професійно-педагогічної мотивації студента університету фізичної культури / Н. І. Степанченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — 2013. — № 3. — С. 62—68.
31. Степанченко Н. І. Ефективність дидактичного забезпечення на основі контекстного підходу в формуванні професійно-педагогічної мотивації у майбутніх спортивних педагогів / Н. І. Степанченко // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів, 2013. — Вип. 112, т. 2. — С. 268—271.
32. Степанченко Н. І. Основні напрями вищої освіти з фізичного виховання в контексті ідей нової освітньої парадигми / Н. І. Степанченко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 38. — К. ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2014. — С. 439—446.
33. Степанченко Н. І. Формування у майбутніх учителів фізичної культури готовності до інноваційної діяльності / Н. І. Степанченко // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)». — К., 2015. — Вип. 5 К(61). — С. 234—236.
34. Степанченко Н. І. Структурні аспекти проблеми професійної компетентності особистості вчителя фізичного виховання / Н. І. Степанченко // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів, 2015. — Вип. 129, т. 2. — С. 255—259.

35. Степанченко Н. І. Основні напрями дослідження педагогічної системи професійної підготовки вчителя фізичного виховання / Н. І. Степанченко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 45. — К. ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2016. — С. 343—348.
36. Степанченко Н. Институциональные факторы профессионального развития специалиста по физической культуре и спорту в Украине / Наталья Степанченко // Modern Science — Moderní věda : scientific journal. — Praha : SRIED. — 2014. — № 2. — P. 163—172.
37. Stepanchenko N. External factors in the professional development of the personality of the specialist in physical education and sports in Ukraine / Natalia Stepanchenko // Gospodarka Rynek Edukacja : kwartalnik. — Wrocław : Educacja. — 2014. — Vol. 15, № 2. — S. 15—25.
38. Степанченко Н. Стимулирование профессионально-педагогической деятельности преподавателей в системе подготовки будущих учителей физкультуры / Наталья Степанченко // Modern Science — Moderní věda : scientific journal. — Praha : SRIED. — 2014. — № 4. — P. 74—84.
39. Степанченко Н. И. Принципы и концептуальные подходы к проектированию педагогической системы профессиональной подготовки будущих специалистов по физической культуре и спорту / Н. И. Степанченко // Problems of knowledge and personal self-actualization in terms of social transformations / International Academy of Science and Higher Education. — Vol. XCVI. — London : IASHE, 2015. — P. 21—23.

Опубліковані праці апробаційного характеру

40. Степанченко Н. Історія кафедри педагогіки та психології ЛДІФК / Наталія Степанченко // Теорія та методика фізичного виховання. — 2006. — № 4. — С. 45.
41. Резников Ю. А. Динамика учебно-познавательной деятельности студентов под влиянием игрового метода обучения / Ю. А. Резников, В. М. Готлиб, Б. В. Турецкий, Н. И. Степанченко // Теоретические и методологические основы совершенствования учебно-познавательного процесса в институтах физической культуры : тез. докл. Всесоюз. науч.-практ. конф. — Волгоград, 1989. — С. 183—186.
42. Степанченко Н. И. Тестовый контроль как критерий оценки сформированности педагогических знаний и умений у будущего спортивного специалиста / Н. И. Степанченко // Система подготовки и повышения квалификации кадров по физической культуре и спорту : тез. докл. науч. конф. — М., 1990. — Ч. 2. — С. 128—129.
43. Степанченко Н. И. Критерії оцінки діяльності викладача інституту фізичної культури / Н. И. Степанченко // Освіта в галузі фізичної культури : стан, проблеми, перспективи : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 50-річчю ЛДІФК. — Львів, 1996. — С. 203—205.
44. Степанченко Н. И. Засоби та методи формування організаторських вмінь майбутніх спеціалістів оздоровчо-рекреаційної сфери / Н. І. Степанченко // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали регіон. наук.-практ. конф. — Львів, 1998. — С. 68—69.
45. Степанченко Н. Порівняльний аналіз структури особистості спортсменів і тих, хто не займається спортом / Наталія Степанченко, Іван Дупнак // Проблеми

активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали II регіон. наук.-практ. конф. — Львів, 2000. — С. 43—44.

46. Баклицька О. П. Дослідження акцентуацій характеру у студентів вищого навчального закладу спортивно-фізкультурного профілю та їх вплив на професійну діяльність / О. П. Баклицька, Н. І. Степанченко // Особистість в екстремальних умовах : матеріали наук.-практ. семінару. — Львів, 2008. — С. 10—13.

47. Степанченко Н. І. Основи педагогічної майстерності : програма нормативної навчальної дисципліни підготовки бакалаврів напрямів : «Фізичне виховання», «Спорт», «Здоров'я людини», «Хореографія» / Н. І. Степанченко. — Львів, 2014. — 18 с.

48. Степанченко Н. І. Педагогіка : програма нормативної навчальної дисципліни підготовки бакалаврів напрямів : «Фізичне виховання», «Спорт», «Здоров'я людини», «Хореографія» / Н. І. Степанченко. — Львів, 2014. — 18 с.

49. Степанченко Н. І. Педагогіка спорту : програма нормативної навчальної дисципліни підготовки спеціалістів напрямку : «Спорт» / Н. І. Степанченко. — Львів, 2014. — 14 с.

50. Степанченко Н. І. Педагогіка фізичного виховання : програма нормативної навчальної дисципліни підготовки спеціалістів напрямку : «Фізичне виховання» / Н. І. Степанченко. — Львів, 2014. — 14 с.

Анотації

Степанченко Н. І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2017.

У дисертаційній роботі досліджені теоретичні та методичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах, що ґрунтується на положеннях гуманістичної парадигми освіти, ідеях синергетики, системному, цілісному, особистісно орієнтованому, діяльнісному, компетентнісному, рефлексивному та інших підходах, враховує структуру професійно-педагогічної компетентності вчителя, тенденції розвитку галузі фізичної культури і спорту. На засадах сучасної наукової методології теоретично обґрунтовано педагогічну систему професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ галузі ФКіС, що інтегрує цільовий, змістовий, аналітично-проектувальний, методико-технологічний і контрольнo-діагностичний складники освітнього процесу, які взаємодіють і утворюють освітнє середовище вищого навчального закладу.

Конкретизовано педагогічну сутність професійної діяльності та професійно-педагогічної компетентності вчителів фізичного виховання, що дало змогу створити й апробувати модель і розробити концепцію їхньої професійної підготовки. На основі виявлених зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на професійний розвиток особистості студента, обґрунтовані психолого-педагогічні умови

вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах. Удосконалено методику та технологічне забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання з педагогічних дисциплін.

Доведено, що застосування авторської моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання та розробленої методики підвищує ефективності освітнього процесу та педагогічної взаємодії в діаді «викладач – студент», забезпечує формування в більшості студентів середнього та високого рівнів усіх компонентів професійно-педагогічної компетентності.

Ключові слова: вищі навчальні заклади, система професійної підготовки, учителі фізичного виховання, компоненти професійно-педагогічної компетентності, педагогічні дисципліни, психолого-педагогічні умови, галузь фізичної культури і спорту.

Stepanchenko N. I. Professional Training System of Future Physical Education Teachers in Higher Education Establishments. – Manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnitsa, 2017.

In the dissertation work the theoretical and methodical aspects of professional training of future physical education teachers in higher education establishments are researched, based on views of humanistic paradigm of education, ideas of synergy, system, integral, personality oriented, activity, competence, reflexive and other approaches, takes into consideration the structure of professional pedagogical competence of a teacher, tendencies of physical culture and sports sphere development. Based on contemporary scientific methodology, theoretically substantiated the system of future physical education teachers professional training in higher educational establishments of physical culture and sports area, which integrates purposeful, substantive, analytically projective, methodical and technological, control and diagnostic elements of educational process that interact and create educational environment of the higher educational establishment.

The pedagogical essence of professional activity that ensures educational influence not only in mental but also psychophysical character and requires interconnection of basic psychological, pedagogical, physical and sportive skills and abilities has been specified. Professional pedagogical competence of physical education teacher is integral, multilevel and multicomponent formation that comprises of: personalities' world view positions, professional knowledge and abilities, personal qualities, personal experience, all of which have their reflection in the capability to perform educational activity independently, effectively and qualitatively and to resolve complicated pedagogical tasks managing many-sided process of physical education of youth.

This gave a possibility to create and test the model of a system of professional training of physical education teachers in establishments of higher education, aimed to actualize innovative educational environment for complex fulfillment of educational activity of teachers and students, improving the productivity of educational activity and resolving of quality professional education training tasks. On the basis of detected external

and internal factors that influence students' professional development the psychological and pedagogical conditions for professional training of future teachers in higher education establishments improvement have been substantiated: task oriented motivation of students and teachers towards training and pedagogical activity; deepening of professional oriented education content with pedagogical and psychological disciplines; complex system oriented projection of professional training; usage of innovative technologies directed towards development of pedagogical mastery of the teacher.

As the basis of projecting and organization of activities that are needed to improve pedagogical education in higher education establishments in the area of physical culture and sports the Conception of professional training of future physical education teachers was developed that is forming the idea of students training improvement by creating innovative educational environment. The methodic of professional and pedagogical training of physical education teachers covers such components: motivation reflexive, directed to form future physical education teachers' motivation to master the profession and also to form adequate self esteem of forming of these skills; meaningful was developed based on understanding of professional education of PE teachers as preparing of specialists in physical culture to usage and realization of professional and pedagogical knowledge, abilities and skills in the process of educating pupils of general education schools; technological and projecting gives a possibility to define and project the usage of the most advantageous algorithm of deeds of teachers and students in professional training in higher education establishments in the area of physical culture and sports; organizational and operational foresees constant management of educational process with the aim of improving of effectiveness of students' learning activity and simultaneously providing them with possibilities to self manage their own professional making. All components of professional and pedagogical competence of future physical education teachers during their studies in the higher education establishments in the area of physical culture and sports are formed in interconnection, in complex.

Technological support of professional pedagogical training of future physical education teachers includes a complex of pedagogical technologies: personal and professional development that models fragments of teachers' activities, develop pedagogical interaction skills, promotes the development of professionally important characteristics and forming of pedagogical skills; full absorption of knowledge that assist the improvement of professional pedagogical training of future PE teachers, forming the capability to self control and self education and help to determine directions to self development; information communicative get students ready to usage of information and computer technologies with educational and professional aim and to their usage in practical work; search and research help to understand scientific theories, forming of learning and searching skills, capability to creativity; context education directs to actualize pedagogical activity and systematic formation of professional pedagogical competencies. It is proven that usage of the authors' model of the professional training of future physical education teachers system and developed method increases the effectiveness of the educational process and pedagogical interaction in the duo «teacher – student», assures forming of average or high levels of all components of professional pedagogical competence at the majority of students.

Keywords: universities, system of professional training, physical education teachers, components of professional pedagogical competence, pedagogical subjects, psychological and pedagogical conditions, physical culture and sports.

Степанченко Н. И. Система профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания в высших учебных заведениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2017.

В диссертационной работе исследованы теоретические и методические аспекты профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания в высших учебных заведениях, основанной на положениях гуманистической парадигмы образования, идеях синергетики, системном, целостном, личностно ориентированном, деятельностном, компетентностном, рефлексивном и других подходах и учитывающей структуру профессионально педагогической компетентности учителя, тенденции развития области физической культуры и спорта. На основе современной методологии теоретически обосновано педагогическую систему профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания в вузах ФКиС, интегрирующую целевой, содержательный, аналитически-проектировочный, методико-технологический и контрольно-диагностический составляющие образовательного процесса, которые взаимодействуют и образуют образовательную среду вуза.

Конкретизированы педагогическая сущность профессиональной деятельности и профессионально-педагогическая компетентность учителя физического воспитания, что позволило создать и апробировать модель и разработать концепцию их профессиональной подготовки. На основе выявленных внешних и внутренних факторов, влияющих на профессиональное развитие личности студента, обоснованы психолого-педагогические условия совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей в высших учебных заведениях. Усовершенствована методика и технологическое обеспечение профессионально-педагогической подготовки будущих учителей физического воспитания по педагогическим дисциплинам.

Доказано, что применение авторской модели системы профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания и разработанной методики повышает эффективность образовательного процесса и педагогического взаимодействия в диаде «преподаватель – студент», обеспечивает формирование у большинства студентов среднего и высокого уровня всех компонентов профессионально-педагогической компетентности.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, система профессиональной подготовки, учителя физического воспитания, компоненты профессионально-педагогической компетентности, педагогические дисциплины, психолого-педагогические условия, отрасль физической культуры и спорта.